

Використання дидактичних ігор у роботі з дітьми з загальним недорозвиненням мовлення

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Використання дидактичних ігор у роботі з дітьми з загальним недорозвиненням мовлення

Чернівці – 2025

УДК 376.016:372.3

Друкується за ухвалою вченої ради
факультету педагогіки, психології та соціальної роботи
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Протокол № 6 від 22.01.2025 р.)

В 43 Використання дидактичних ігор у роботі з дітьми з загальним недорозвиненням мовлення: методичні рекомендації / Укл. Беспалько Г.М., Смірнова Л.М., Турос Г.А. – Чернівці: [б.в.], 2025. – 98 с.

Навчальний посібник «Використання дидактичних ігор у роботі з дітьми з загальним недорозвиненням мовлення» містить теоретичний матеріал про загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ), класифікацію дидактичних ігор, практичні рекомендації щодо їх використання, а також алгоритм організації ігор для корекційної роботи. Посібник спрямований на розвиток мовленнєвих навичок через гру, стимулює мовленнєву активність, збагачує лексичний запас та граматичні вміння дітей із ЗНМ. Він буде корисним для логопедів, вихователів і батьків, які працюють з дітьми із мовленнєвими порушеннями.

УДК 376.016:372.3

© Беспалько Ганна Михайлівна,
© Смірнова Людмила Миколаївна,
© Турос Ганна Анатоліївна

Зміст

Вступ **7**

Розділ 1. Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) у дітей: характеристика та особливості **9**

1.1. Загальне недорозвинення мовлення: поняття, рівні розвитку 9

1.2. Психолого-педагогічні особливості дітей із ЗНМ 22

1.3. Вплив загального недорозвинення мовлення на навчально-виховний процес 26

Розділ 2. Методологічні засади використання дидактичних ігор у корекційній роботі **30**

2.1. Основні принципи логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ 30

2.2. Дидактичні ігри як засіб корекції мовленнєвих порушень 31

2.3. Особливості вибору та адаптації дидактичних ігор для дітей із ЗНМ 34

Розділ 3. Класифікація дидактичних ігор для корекційної роботи з дітьми із ЗНМ **35**

3.1. Ігри для розвитку звуковимови (артикуляційні ігри, ігри на розвиток фонематичного слуху) 36

3.2. Ігри для розвитку граматичних навичок (вправи для формування правильної граматичної структури мови) 37

3.3. Ігри для розвитку лексичного запасу (ігри на формування активного та пасивного словника) 39

3.4. Ігри для розвитку зв'язного мовлення 42
3.5. Ігри для розвитку дрібної моторики та координації, які сприяють мовленнєвому розвитку 43
Розділ 4. Алгоритм проведення дидактичних ігор у навчально-виховному процесі 45
4.1. Підготовка логопеда до проведення гри 46
Розділ 5. Практичні рекомендації щодо організації та проведення дидактичних ігор 49
5.1. Рекомендації для логопедів щодо підбору ігор залежно від рівня ЗНМ 49
5.2. Взаємодія логопеда з вихователями та батьками при використанні дидактичних ігор 50
5.3. Способи підвищення мотивації дітей до гри 51
5.4. Оцінювання результатів гри: аналіз прогресу дитини 51
Список використаних джерел 54
Додатки 56
Додаток А 56
Ігри для розвитку та розширення словникового запасу старших дошкільників: 56
Додаток Б 61
Ігри, які допоможуть старшим дошкільникам навчитися визначати спільне значення похідних слів: 61
Додаток В 64
Ігри для старших дошкільників, які допоможуть дітям навчитися визначати загальне звучання словотворчих афіксів: 64
Додаток Г 67
Ігри, спрямовані на розвиток навичок словотворення за

аналогією та класифікацію похідних слів за значенням: 67
Додаток Д 70
Ігри, спрямовані на розвиток вміння старших дошкільників використовувати прості поширені речення і деякі види складних синтаксичних структур: 70
Додаток Ж 73
Ігри для формування навичок словотворення і словозміни у старших дошкільників: 73
Додаток З 76
Ігри для розвитку вміння старших дошкільників формувати узагальнюючі поняття: 76
Додаток К 78
Вправи на словотворення 79
Додаток Л 82
Рекомендовані методичні матеріали, наочність і засоби для проведення ігор 82
Додаток М 83
Дидактичні ігри, спрямовані на розвиток розуміння та відтворення інверсійних речень 83
Додаток Н 86
Ігри для старших дошкільників, які спрямовані на розуміння та відтворення пасивних речень 86
Додаток П 89
Ігри для старших дошкільників, спрямованих на розуміння та відтворення порівняльних речень 89
Додаток Р 92
Ігри для старших дошкільників, спрямовані на розуміння та відтворення атрибутивних речень (речень із означеннями): 92

Вступ

Корекція мовленнєвих порушень у дітей є однією з важливих сфер сучасної логопедичної роботи. Зокрема, діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) потребують особливої уваги, оскільки їхнє мовленнєве порушення впливає не лише на здатність правильно висловлювати думки, але й на загальний розвиток особистості, навчальні досягнення та соціальну адаптацію. Ефективна логопедична робота, спрямована на подолання мовленнєвих труднощів у таких дітей, має ґрунтуватися на методах, які стимулюють мовленнєву активність, сприяють розвитку мовленнєвих навичок у природній, ігровій формі.

Загальне недорозвинення мовлення є складним мовленнєвим порушенням у дошкільників, яке характеризується несформованістю мовних навичок на всіх рівнях – фонетико-фонематичному, лексико-граматичному та зв'язного мовлення. Діти із ЗНМ часто мають труднощі в сприйманні, розумінні й відтворенні мовних одиниць, що ускладнює їхню участь у комунікації та процесі навчання. Вчасна і коректна діагностика, а також систематична корекційна робота є ключовими факторами, що сприяють подоланню мовленнєвих порушень і забезпечують успішний розвиток дитини.

Одним із найбільш ефективних методів корекції мовленнєвих порушень є використання дидактичних ігор. Ігрова діяльність є природною формою активності для дітей дошкільного віку, тому поєднання елементів

навчання з грою дозволяє не лише залучати дитину до активної участі в процесі навчання, але й формувати стійку мотивацію до мовленнєвих вправ. Дидактичні ігри сприяють розвитку фонематичного слуху, збагачують словниковий запас, покращують граматичні навички та формують зв'язне мовлення. Крім того, ігри розвивають комунікативні вміння, координацію, дрібну моторику, які безпосередньо впливають на мовленнєвий розвиток.

У посібнику надаються практичні рекомендації щодо ефективного використання дидактичних ігор у навчально-виховному процесі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Основні завдання посібника включають:

- ознайомлення з методологічними засадами використання дидактичних ігор у логопедичній роботі;
- представлення класифікації ігор для розвитку різних аспектів мовлення;
- надання конкретних рекомендацій щодо вибору і проведення дидактичних ігор залежно від рівня мовленнєвого розвитку дитини;
- сприяння підвищенню ефективності роботи логопедів, вихователів та батьків у процесі мовленнєвої корекції.

Цей посібник стане корисним інструментом для фахівців, які працюють з дітьми із ЗНМ, допомагаючи створити ефективну систему корекційно-розвивальної роботи через гру.

Розділ 1. Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) у дітей: характеристика та особливості

1.1. Загальне недорозвинення мовлення: поняття, рівні розвитку

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – це складне мовленнєве порушення, яке стосується всіх компонентів мовленнєвої системи: фонетико-фонематичного, лексичного та граматичного рівнів. Діти із ЗНМ мають суттєві труднощі в опануванні мовленнєвих навичок, що впливає на їхню здатність формувати повноцінні зв'язні висловлювання та сприймати мовлення інших.

Окрім класичного визначення загального недорозвитку мовлення в джерелах спеціальної літератури міститься його сучасне тлумачення. Так, у понятійно-термінологічному словнику загальний недорозвиток мовлення – це «різні складні мовленнєві розлади, при яких у дітей порушене формування усіх компонентів мовленнєвої системи за нормального слуху та інтелекту» [8].

Залежно від вираженості мовленнєвого порушення, виділяють «чотири рівні розвитку мовлення у дітей із ЗНМ.

Діти із ЗНМ І рівня

Перший рівень мовленнєвого розвитку характеризується повною або майже повною відсутністю словесних засобів спілкування у віці, коли в нормально розвинених дітей мовлення в основному сформоване. Діти 4-5 років, а іноді й старші мають досить обмежений активний словник, що складається зі

звуконаслідувань і звукових комплексів. Ці звукові комплекси супроводжуються жестами і є незрозумілими для оточуючих. Так, замість машина поїхала дитина говорить *«бібі»,* супроводжуючи мовлення вказівним жестом, замість дідусь –*«ді» і т.д*.

За своїм звучанням белькотіння складається як з подібних словам елементів *(кицька – «кіта»),* так і з зовсім несхожих на правильне слово звукових сполучень *(горобець – «кі»)*.

Одночасно з лепітними словами й жестами на цьому рівні розвитку мовлення діти можуть користуватися й окремими загальновживаними словами, однак, як правило, ці слова ще недостатньо сформовані за структурою й звуковим складом, а також вживаються з неточним значенням. Диференційоване позначення предметів і дій майже відсутнє.

Орієнтуючись на зовнішню подібність, діти часто той самий предмет у різних ситуаціях називають різними словами; *наприклад, павук на різних картинках називався то жук («сюк»), то тарган («такан»), то бджола («тола»), то оса («атя»)*.

Назви дій дуже часто заміняються назвами предметів: *відкривати – «древ» (двері); грати в м'яч – просто «м'яч»*, а назви предметів у свою чергу можуть замінюватися назвами дій *(ліжко – «пать», літак – «літай»)*.

Фразою на цій стадії мовленнєвого розвитку діти майже не володіють. Лише в деяких з них, з більш розвиненим мовленням, спостерігаються спроби висловити свої думки цілими лепетними реченнями,

наприклад: *«Тітка о бак» (Тітка, ось бак); «Тато туту» (Тато поїхав)*.

У дітей із тяжким недорозвиненням мовлення майже неможливо визначити кількість морфологічних елементів, які стійко використовуються для вираження граматичних значень. У мовленні переважають «кореневі» слова, позбавлені флексій. Найчастіше це незмінні звукові комплекси, і лише в деяких дітей, що знаходяться на цьому рівні мовленнєвого розвитку, можна зустріти спроби виділити назви предметів, дій, якостей. Так, слово *«акой» (відкрий) може вживатися стосовно до всіх відтінків значення – відкрив, відкриє, відкриває, треба відкрити і т.д*.

Пасивний словник дітей, які перебувають на першому рівні мовленнєвого розвитку, значно ширше активного. Це створює враження, що діти все розуміють, але самі сказати нічого не можуть.

Переходячи до характеристики звукової сторони мовлення, слід зазначити, що бідність і своєрідність словникового запасу не завжди дозволяють точно визначити на цьому рівні стан вимови окремих звуків мовлення; виявляються такі риси, як нестійкий характер звукового оформлення тих самих слів *(двері –«теф», «веф», «вет»)*; вимова окремих звуків часто позбавлена постійної артикуляції, внаслідок чого точне звучання слів передати неможливо.

На рівні лепітного мовлення звуковий аналіз слова зовсім недоступний дитині. Завдання на виділення окремих звуків є для неї незрозумілим. Залучити свідомість дітей до звукової сторони мовлення вдається

тільки після тривалої підготовчої роботи; спроби навчання грамоти на даному рівні без відповідної мовленнєвої підготовки не дають жодних результатів.

У шкільному віці діти, які зовсім не володіють найелементарнішим мовленням, або ті, які перебувають на рівні лепітного мовлення, зустрічаються порівняно рідко, у тих випадках, коли мають місце несприятливі умови побутового спілкування (несприятливе мовленнєве середовище, характерологічні особливості дитини та ін.). Найчастіше до 7-8 років діти досягають другого рівня мовленнєвого розвитку.

Діти із ЗНМ II рівня

Другий рівень мовленнєвого розвитку характеризується тим, що мовленнєві можливості дітей значно зростають, спілкування здійснюється не тільки за допомогою жестів, які супроводжуються лепітними фрагментами слів, але й за допомогою досить постійних, хоча й дуже спотворених у фонетичній та граматичній структурі, мовних засобів.

Як приклад наводимо оповідання Віті М., 8 років, за серією малюнків «Два козлики».

«Іжаа уска дашечка. Козики дустрета й начеса бадася. Бадаісі, бадаісі, упа воду». (Лежала вузька дощечка. Козлики йдуть назустріч і почали буцатися. Буцалися, буцалися й упали у воду).

Як видно з прикладу, запас загальновживаних слів стає досить різноманітним, у ньому чітко розрізняються слова, що позначають предмети, дії, а нерідко й якості. На цьому рівні діти вже користуються особовими займенниками, зрідка прийменниками й сполучниками в

елементарних значеннях. З'являється можливість більш-менш розгорнуто розповісти про добре знайомі події, про сім'ю, про себе, про товаришів. Але недорозвинення мовлення виявляється досить чітко: незнання багатьох слів, неправильна вимова звуків, порушення структури слова, аграматизми, хоча зміст сказаного зрозуміти можна навіть поза наочною ситуацією.

Іменники вживаються головним чином у називному відмінку, а дієслова у формі інфінітиву або у формі третьої особи однини й множини теперішнього часу, але при цьому дієслова можуть не узгоджуватися з іменниками ані за числами, ані за родами. *Наприклад, на питання «З ким ходив у кіно?» дитина відповідає: «Мама», «Тато». – «Що робив?» – «Я умиваця»*.

Іменники в непрямих відмінках у мовленні дітей зустрічаються, але вживання їх носить випадковий характер, фраза, як правило, буває аграматичною *(«грає з м'ячику», «пішли на гіркі»)*.

Також аграматичною є зміна іменників за числами – *«дві вуха»*.

Форма минулого часу дієслова нерідко заміняється формою теперішнього часу, і навпаки *(«Вітя ялинку йду» – замість піде; «Вітя будинок малював» – замість малює)*.

Аграматизми спостерігаються й у вживанні числа й роду дієслів. Зустрічаються взаємозаміни однини й множини *(«скінчилася уроки», «дівчинка сидять»)*, змішування дієслів минулого часу чоловічого й жіночого роду *(«мама купив», «дівчинка пішов» та ін.)*.

Середній рід як іменників, так і дієслів минулого часу в активному мовленні діти на цій стадії мовленнєвого розвитку ще не вживають.

Прикметники вживаються значно рідше, ніж іменники й дієслова, але у реченні вони можуть не узгоджуватись з іншими словами *(«краснин стрічка», «смачна гриби»)*.

Прийменники вживаються рідко і неправильно, частіше опускаються, наприклад: *«Я була лелька» (Я був на ялинці); «Сопака живе на будці» (Собака живе в будці)*.

Сполучниками й частками діти користуються мало.

На цій стадії мовленнєвого розвитку у дитини іноді спостерігається прагнення знайти правильну граматичну форму так само, як і потрібну структуру слова, але ці спроби найчастіше бувають безуспішними. *Наприклад, складаючи речення за картинкою, хлопчик говорить: «На... на... стала літо... літа... літо»; «У будинку делеве... дереві».*

Розуміння мовлення на цій стадії мовленнєвого розвитку покращується, з'являється диференціація деяких граматичних форм, але воно залишається ще дуже нестійким.

За певних умов на другому рівні мовленнєвого розвитку діти розрізняють на слух і диференційовано розуміють форми однини й множини іменників і дієслів, особливо з наголошеними закінченнями. При цьому відбувається орієнтація не тільки на лексику, але й на морфологічні елементи, які набувають значення і які розрізняються за змістом. Стає можливим розрізнення

на слух і правильне розуміння форм чоловічого й жіночого роду дієслів минулого часу, хоча помилки під час виділення цих форм ще спостерігаються.

Розуміння форм числа й роду прикметників на цій стадії мовленнєвого розвитку майже повністю відсутнє, а значення прийменників розрізняються тільки в добре знайомої ситуації.

Таким чином, граматична словозміна спостерігається, головним чином, серед іменників і дієслів, тобто тих слів, які раніше ввійшли в активне мовлення дітей. Прикметники й слова, що належать до інших частин мови, дитина майже не змінює. Вони використаються в тій граматичній формі, що є для дитини первинною.

Словотворчими операціями на цьому етапі мовленнєвого розвитку діти зовсім не користуються.

У дітей із II рівнем мовленнєвого розвитку можна виділити звуки, які правильно й неправильно вимовляються, кількість останніх нерідко досягає 16-20. Порушеними найчастіше є звуки [с], [с'], [з], [з'], [ц], [ш], [ж], [ч], [л], [р], [р'] та ін.

Для дітей даної категорії характерні заміни твердих приголосних м'якими або, навпаки, м'яких приголосних твердими *(п'ять – «пат», пил – «пив»)*. Голосні артикулюються нечітко.

Недостатнє оволодіння звуковим складом слова заважає оволодінню словниковим запасом і граматичною будовою, про що свідчать змішування значень слів *(грива розуміється як гриби)*. Діти із цим рівнем недорозвинення мовлення зовсім не можуть

засвоїти грамоти без спеціального навчання.

Таким чином, до шкільного віку в більшості випадків діти із ЗНМ II рівня мають значно більшу сформованість мовленнєвих засобів, ніж на стадії лепітного мовлення, хоча недоліки вимови, бідність словника й аграматизми виявляються дуже часто.

Діти, котрі знаходяться на цьому рівні мовленнєвого розвитку, складають основний контингент початкових класів школи для дітей із тяжкими
порушеннями мовлення. Навчання їх у спеціальній школі здійснюється за спеціальними програмами з урахуванням структури мовленнєвого порушення та ступеня його тяжкості.

Зустрічаються також діти, загальне недорозвинення мовлення в яких є менш вираженим. Можна вважати, що такі діти перебувають на третьому, більш високому рівні розвитку мовлення.

Діти із ЗНМ III рівня

Третій рівень мовленнєвого розвитку характеризується тим, що повсякденне мовлення дітей виявляється більш-менш розгорнутим, грубих лексико-граматичних і фонетичних відхилень уже немає, є лише окремі порушення фонетичної сторони мовлення, лексики й граматичної будови. Чітко виявляються помилки під час читання та письма.

В усному мовленні дітей, котрі перебувають на третьому рівні мовленнєвого розвитку, спостерігаються окремі аграматичні фрази, неправильне або неточне вживання деяких слів, фонетичні помилки менш

різноманітні, ніж у дітей, які мають перший або другий рівень розвитку мовлення.

Загальне недорозвинення мовлення цього рівня виявляється насамперед у незнанні, неточному вживанні деяких слів, у невмінні змінювати й утворювати слова. Помилки такого роду спостерігаються рідше, однак можна бачити, як, не знаючи того або іншого слова, діти вживають інше слово, що позначає подібний предмет *(кондуктор – «касир», крісло – «диван»)*. Іноді потрібне слово замінюється іншим, близьким за звуковим складом *(смола – «зола»)*.

Те ж саме відбувається й з назвами деяких мало знайомих дітям дій: замість *стругати* дитина говорить *«чистити»*, замість *в'язати – «шити»* та ін.

Іноді діти вдаються до багатослівних пояснень замість того, щоб назвати предмет або дію.

Заміни слів, як і на попередньому рівні, відбуваються і за значеннєвими, і за звуковими ознаками.

Що стосується прикметників, то вживаються переважно якісні, котрі позначають ознаки предметів, що сприймаються безпосередньо, – розмір, колір, форма, деякі властивості предметів (*солодкий, теплий, твердий, легкий та ін*.).

Відносні й присвійні прикметники використовуються тільки для вираження добре знайомих відношень (*мамина сумка, Миколкин портфель*).

На цій стадії розвитку мовлення вживаються займенники різних розрядів, але мовлення дуже бідне,

оскільки майже не вживаються прислівники, хоча багато з них дітям знайомі.

Діти на цьому рівні мовленнєвого розвитку досить часто користуються простими прийменниками, особливо для вираження просторових відношень (*в, до, на, під, за, з* та ін.), але й тут вони припускаються великої кількості помилок: прийменники можуть опускатися, замінятися й т.д. Той самий прийменник під час вираження різних відношень може опускатися або замінятися *(«покласти в шафу», але «грати хованки»)*. Це вказує на неповну сформованість розуміння значень навіть найбільш простих прийменників.

Можна відзначити, що на цій стадії вже виникає потреба у вживанні прийменників, тому діти часто починають наполегливо шукати правильне застосування того або іншого з них *(«Я взяв книжку у...в... із шафи»)*.

Характерно, що за допомогою прийменників діти намагаються виразити головним чином просторові відношення. Інші відношення (часові, причинові, супровідні, розділові) за допомогою прийменників виражаються значно рідше. Особливо рідко використаються прийменники, що виражають не тільки відношення, але й обставини, характеристику дії або стану, властивості предметів або спосіб дії (біля, між, через, крізь та ін.). З них частіше вживається прийменник біля *(біля будинку, біля школи)*, значення інших є недостатньо знайомим дітям.

До таких помилок можуть бути віднесені: змішування закінчень деяких іменників чоловічого й жіночого роду *(«висить горіха... одного горіха... горіх...*

одна горіхня»), заміна закінчень іменників середнього роду в називному відмінку закінченнями іменників жіночого роду *(копито – «копита», дзеркало – «дзеркали»)*, відмінювання іменників середнього роду як іменників жіночого роду *(«пасе череді», «вдарив копиту»)*, неправильні відмінкові закінчення слів жіночого роду з основою на м'який приголосний *(«солить солі», «немає мебеля»)*, неправильне співвіднесення іменників і займенників *(«сонце низько, він гріє погано»)*, помилкові наголоси в слові *(«з підлоги, по стовбурі»)*, нерозрізнення виду дієслів *(«сіли, поки не перестав дощ», замість сиділи)*, помилки у безпосередньому і опосередкованому керуванні *(«п'є води», «кладе дров», «для газета»)*, неправильне узгодження іменників і прикметників, особливо середнього роду *(«небо синя», «сонце вогненна»)*. Рідше зустрічається неправильне узгодження іменників і дієслів *(«хлопчик малюють»)*.

Особливо помітні труднощі при творенні граматичних форм слів під час виконання спеціальних завдань. Так, не завжди діти можуть утворити множину іменників і дієслів від слів, даних в однині, і навпаки *(стілець – «стіли», вуха –«вуша», пише – «пиши», «пишіть» та ін.)*.

Невміння користуватися способами словотворення призводить до обмеженої можливості оперувати словами. Саме завдання на перетворення слова нерідко є для дітей недоступними. Про це свідчать приклади підбору спільнокореневих слів. Так, із завданням підібрати спільнокореневі слова до слова *озеро* діти

підбирають *«річка», «море»*, із завданням перетворити прикметник *вишневий* у спільнокореневий іменник (назва предмета) діти відповідають *«із фруктів»*, до слова *золотий* у якості спільнокореневого підбирають слово *«залізо»*. Ці й подібні приклади засвідчують про те, що засоби фонетичного вираження значень і морфологічний склад слів дітьми ще недостатньо помічаються.

Дітям із цим рівнем мовленнєвого розвитку досить складно виконувати шкільні вправи на знаходження спільнокореневих слів. Способи їх творення вкрай бідні, вони часто зводяться до стереотипних змін у роді або числі *(ліс – «ліси», година – «годинники» і т.п.)*. Дуже рідко діти вдаються до більш складних прийомів з використанням суфіксів, префіксів і т.д. У багатьох випадках підбір слів є зовсім неправильним. Так, до *слова садівник – «садік», роса – «рис»* і т.д.

Розуміння повсякденного мовлення на цьому рівні є значно повнішим й точнішим, ніж на описаних вище рівнях. Лише зрідка виникають помилки в розумінні мовлення, пов'язані з недостатнім розрізненням форм числа, роду й відмінка іменників і прикметників, часових форм дієслова. Частіше на цьому рівні страждає розуміння відтінків значень спільнокореневих слів, а також тих висловлювань, що передають причинно-наслідкові, часові, просторові й інші зв'язки та відношення.

Діти із ЗНМ IV рівня

Четвертий рівень ЗНМ характеризується незначними порушеннями у формуванні всіх

компонентів мовленнєвої системи, що виявляються у процесі поглибленого логопедичного обстеження під час виконання дітьми спеціально підібраних завдань. *Загальне недорозвинення мовлення четвертого рівня визначається як своєрідна стерта або легка форма мовленнєвої патології, під час якої у дітей відзначаються мінімально виражені, але стійкі порушення в оволодінні мовними механізмами словотворення, словозміни, у вживанні слів складної структури, деяких граматичних конструкцій, недостатній рівень диференційованого сприйняття фонем*. Як правило такі прояви спостерігаються у молодших школярів, у яких у дошкільному віці мовленнєва патологія була некомпенсована.

Своєрідність мовлення в дітей з четвертим рівнем ЗНМ, за даними досліджень полягає в наступному. У бесіді, під час складання розповіді за заданою темою, картиною, серією сюжетних картинок виявляються порушення логічної послідовності, „застрягання" на другорядних деталях, пропуски головних подій, повтор окремих епізодів. Розповідаючи про події свого життя, складаючи розповідь на тему з елементами творчості, користуються в основному простими інформативними реченнями. У цієї групи дітей як і у дітей з третім рівнем ЗНМ зберігаються труднощі під час планування своїх висловлювань і відборі відповідних мовних засобів» [2].

Отже, виділення психолого-педагогічних рівнів розвитку мовлення у дітей із ЗНМ дає можливість прослідкувати динаміку опанування всіма

компонентами мовленнєвої системи дітьми у різні вікові періоди та спрогнозувати адекватну мовленнєвим можливостям дітей корекційно-розвивальну роботу.

1.2. Психолого-педагогічні особливості дітей із ЗНМ

Дослідники визначили, що «мовленнєва діяльність – це специфічна психологічна діяльність людини, спрямована на використання засвоєної мови з метою комунікації» [10]. Це дозволяє багатьом науковцям виділити відповідно лінгвістичний (мовний) і комунікативний компоненти мовленнєвої діяльності. Обидва компоненти тісно взаємопов'язані і проходять в онтогенезі складний шлях становлення й розвитку. Відомо, що такий розвиток відбувається внаслідок формування у дитини складної системи мовленнєвих механізмів: загально-функціональних (мислення, пам'ять, увага, тощо) і специфічних мовленнєвих (аналітико-синтетична діяльність слухового та мовленнєво рухового аналізаторів, симультанний та сукцесивний аналіз і синтез).

Засвоєння лексичної і граматичної сторін мовлення передбачає оволодіння різною за складністю семантикою мовних знаків (лексичних, морфологічних, синтаксичних), що залежить від певного рівня розвитку мислення у дітей. Засвоєння лексичного значення слова потребує сформованості таких розумових операцій, як: структурування мовної ситуації та виділення її окремих семантичних елементів; встановлення зв'язку між цими елементами й мовними засобами їх вираження;

порівняння однакових компонентів дійсності та визначення їх загальних ознак; визначення системи зв'язків між словами; кумуляція й узагальнення різних значень слова; практична класифікація слів за семантичними ознаками.

Оволодіння граматичною стороною мовлення також зумовлено певним рівнем сформованості операцій: практичного морфологічного аналізу, зіставлення морфеми з її значенням, утворення за аналогією, переносу, генералізації [7].

Засвоєння фонетико-фонематичної сторони мовлення забезпечується складною системою психічних операцій з фонологічними одиницями мови, які поступово формуються: акустичний і кінестетичний аналіз звукового складу слова, яке дитина сприймає а потім відтворює (повторення на імітаційному рівні) (сенсорний рівень сприймання); виділення у зазначених акустичних і кінестетичних характеристиках звуків мовлення їх постійних смислорозрізнювальних (фонологічних) ознак, розрізнення звукового складу слів за зазначеними ознаками (фонематичне розрізнення) (перцептивний рівень сприймання); запам'ятовування рухового та звукового образу слова, співвіднесеність його з відповідним значенням (дитина встановлює зв'язки між звуковими образами слів і відповідними явищами дійсності) (смисловий рівень сприймання); відтворення сформованого образа слова в мовленні; слуховий та руховий контроль за проведеною дією.

Увага як загальнофункціональний механізм мовленнєвої діяльності займає важливе місце як у

процесах засвоєння мови, так і в діяльності її використання. Увага створює і підтримує необхідний рівень зосередженості і спрямованості свідомості, що забезпечує підвищення рівня інтелектуальної активності індивіда. У цьому значенні увага виступає як засіб протікання всіх пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, сприймання і, завдяки цьому, сприяє розвиткові і функціонуванню як мовленнєвої діяльності в цілому, так і окремих її складових.

Пам'ять як загальнофункціональний механізм представлена в мовленнєвій діяльності двома видами: оперативною і довготривалою.

Короткочасна (оперативна) пам'ять забезпечує утримання складної багатоопераційної структури мовних дій: їхніх алгоритмів, відношень між головними і залежними компонентами речення, смислової програми висловлювання тощо.

Довготривала пам'ять забезпечує запам'ятовування, збереження і відтворення мовних знаків, їхніх значень, практичних правил їх сполучуваності в мові, що зумовлює використання названої психічної функції у структурі різних дій мовленнєвої діяльності.

Недостатній розвиток специфічних психологічних механізмів призводить до виникнення первинних порушень мовленнєвого розвитку (у дітей переддошкільного віку) або ж до розпаду мовлення (у дітей старше 3-х років і дорослих). Так, порушення в переддошкільному віці специфічних мовленнєвих механізмів, що тісно пов'язані з діяльністю

мовленнєворухового і мовленнєвослухового аналізаторів, спричиняють виникнення первинного недорозвинення мовлення, що кваліфікуються як сенсорна або моторна алалія.

Недоліки ж загальнофункціональних механізмів (насамперед пізнавальних процесів: мислення, уваги, пам'яті) спричиняють різного роду затримки мовленнєвого розвитку або ж недорозвиток мовлення, не пов'язані з ураженням специфічних мовленнєвих механізмів (недорозвиток мовлення при розумовій відсталості, затримці психічного розвитку тощо) [7].

Діти із загальним недорозвиненням мовлення мають не лише мовленнєві порушення, але й певні особливості в психічному та когнітивному розвитку. Вони часто мають труднощі у зосередженні, обмежену пам'ять на мовний матеріал, сповільнену реакцію на вербальні стимули, що ускладнює процес навчання. Такі діти можуть виявляти емоційну нестабільність, відчувають тривожність через те, що їх не завжди розуміють оточуючі. Це може призводити до проблем у соціалізації та комунікації з однолітками.

Педагогічна робота з дітьми із ЗНМ вимагає індивідуального підходу, терпіння та послідовності. Логопедична допомога має бути комплексною, враховуючи не лише мовленнєві порушення, але й когнітивні та емоційні потреби дитини.

1.3. Вплив загального недорозвинення мовлення на навчально-виховний процес

Загальне недорозвинення мовлення має значний вплив на успішність навчання дитини в освітньому середовищі.

ЗНМ впливає на засвоєння навчальної програми, а саме виникають проблеми з розумінням інструкцій. Діти з ЗНМ можуть не розуміти словесних інструкцій педагога, що ускладнює виконання завдань і засвоєння матеріалу. У таких дітей спостерігається обмеження словникового запасу. Невеликий обсяг активного і пасивного словника впливає на розуміння предметної термінології. Також виникають труднощі з читанням і письмом. Недостатня сформованість фонематичного слуху та граматичних навичок призводить до дислексії та дисграфії, що уповільнює розвиток навичок грамотності. Діти не можуть повноцінно будувати складні речення, що впливає на засвоєння змісту текстів та математичних задач.

Науковці підкреслюють вплив ЗНМ на взаємодію з однолітками та педагогами. Діти з ЗНМ можуть уникати спілкування через страх бути незрозумілими або осміяними. Це знижує рівень їх соціалізації та впливає на емоційний стан. Відсутність навичок побудови зв'язного мовлення ускладнює участь у дискусіях, спільних проектах чи іграх. Постійні труднощі у навчанні та взаємодії можуть викликати у дітей почуття невпевненості у своїх можливостях.

Через постійні труднощі у навчанні діти з ЗНМ можуть втрачати інтерес до навчання, що потребує

спеціальних прийомів мотивації з боку педагогів. Невдачі в навчанні та соціальній взаємодії можуть спровокувати виникнення емоційних розладів, що вимагає залучення психологічної підтримки. Педагоги повинні використовувати диференційований підхід, враховуючи мовленнєві можливості дитини при формуванні завдань і оцінці результатів.

Загальне недорозвинення мовлення істотно ускладнює навчально-виховний процес, однак своєчасна і цілеспрямована корекційна робота дозволяє зменшити негативний вплив мовленнєвих порушень на навчання та соціальну адаптацію дитини. Батьки є важливими учасниками корекційного процесу, адже вони можуть продовжувати мовленнєву роботу вдома.

Діти із ЗНМ часто стикаються з труднощами у виконанні завдань, які передбачають активне використання мовленнєвих навичок. Це стосується як сприймання мовної інформації, так і самостійного відтворення зв'язних висловлювань.

Розвиток граматичної структури мовлення включає в себе різноманітні методи та прийоми, які спрямовані на вивчення та вдосконалення граматичних навичок. Ось деякі методи та прийоми, які можуть бути використані для цього:

1. **Мовленнєві ігри.**

• Лото-картки: З використанням карток із зображенням предметів дитина може грамотно вживати іменники та відповідні прийменники чи прикметники.

- Комплектація речення: Дитина використовує картки із словами для формування повних граматично правильних речень.

2. **Ігрові методи.**

- Рольові ігри: Діти можуть брати участь у різних ситуаціях і вживати різноманітні граматичні конструкції.
- Казки та історії: Читання та розповіді казок сприяє розвитку граматичної правильності у вживанні мови.

3. **Активне спілкування.**

- Групові дискусії: Заохочення дітей висловлювати свої думки та ідеї в груповому спілкуванні сприяє розвитку граматичних навичок.
- Парні вправи: Взаємне спілкування та обговорення тем у парах допомагає вдосконалювати граматичний аспект мовлення.

4. **Використання зображень.**

- Картки із зображенням: Використання карток із зображенням для створення речень або оповідань, де діти використовують правильні граматичні конструкції.
- Ілюстрації до текстів: Використання ілюстрацій допомагає дітям співставляти слова із їхніми граматичними формами.

5. **Граматичні вправи.**

- Заповнення пропусків: Заповнення пропусків у реченнях або текстах правильними граматичними структурами.

- Вправи на трансформацію: Перетворення речень, змінюючи форми слів та граматичні конструкції.

6. **Мовні вправи та завдання.**

- Складання інструкцій: Діти можуть створювати інструкції чи описи за допомогою граматично правильних конструкцій.
- Розпізнавання помилок: Виділення та виправлення граматичних помилок у реченнях.

7. **Використання технологій.**

- Інтерактивні вправи: Використання комп'ютерних програм або мобільних додатків для інтерактивного вивчення граматичних структур.

Через проблеми з граматичною структурою речень, обмежений словниковий запас та неправильну вимову звуків, діти із ЗНМ можуть неправильно розуміти завдання, що призводить до помилок у їх виконанні. Це впливає на рівень їх академічної успішності та знижує мотивацію до навчання.

У зв’язку з цим, важливою складовою навчально-виховного процесу є включення логопедичних занять та дидактичних ігор, що сприяють розвитку мовлення. Інтеграція мовленнєвих вправ у загальну освітню діяльність допомагає не лише коригувати мовленнєві порушення, але й підвищити ефективність навчання в цілому.

Розділ 2. Методологічні засади використання дидактичних ігор у корекційній роботі

2.1. Основні принципи логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ

Логопедична робота з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) будується на основі певних принципів, які забезпечують ефективність корекційних заходів та сприяють гармонійному розвитку мовлення. До основних принципів відносяться:

Систематичність і послідовність. Логопедична робота повинна проводитися регулярно, з дотриманням певної послідовності, починаючи з найпростіших завдань і поступово ускладнюючи їх. Це дозволяє дитині засвоювати мовні навички на кожному етапі.

Індивідуальний підхід. Кожна дитина з ЗНМ має свої особливості мовленнєвого порушення, тому програма корекції повинна враховувати індивідуальні потреби та можливості кожної дитини.

Комплексність. Корекційна робота повинна охоплювати всі аспекти мовлення – звуковимову, фонематичний слух, граматичні навички, лексичний запас, зв'язне мовлення. Це сприяє гармонійному розвитку мовленнєвої системи дитини.

Ігрова форма навчання. Для дошкільників найбільш природною є ігрова діяльність, тому використання ігрових методів у логопедичній роботі допомагає створити мотивуючу атмосферу і полегшує засвоєння нових мовних навичок.

Співпраця з батьками та педагогами. Для досягнення максимальних результатів важливою є тісна взаємодія логопеда з батьками та педагогами, які підтримують корекційну роботу в щоденному спілкуванні та навчанні дитини.

2.2. Дидактичні ігри як засіб корекції мовленнєвих порушень

На сучасному етапі розвитку освітніх технологій одним із ключових напрямків є впровадження ігрових методів, або гейміфікації. Застосування ігрових технологій у навчальному процесі сприяє формуванню в дошкільників інтересу до знань, розвитку ініціативності та креативності, а також підвищенню пізнавальної активності.

Хоча впровадження гри як інструменту для покращення результатів у різних сферах діяльності не є новим підходом у багатьох країнах, цей метод отримав назву «гейміфікація». Гейміфікація (англ. «gamification») – це впровадження ігрових елементів і підходів у неігрові контексти для залучення користувачів до вирішення певних задач. Термін був вперше запропонований у 2002 році британським розробником відеоігор Ніком Пелінгом. Використання ігрових елементів у навчанні почалося з 2008 року, а з 2010 року цей підхід набув широкої популярності. На сьогодні гейміфікація є поширеною в багатьох сферах – від освіти до професійної діяльності [20].

Ігрове навчання базується на використанні гри як особливої форми діяльності, яка дозволяє дітям не лише

відтворювати реальність, але й розвивати свої особистісні можливості та здібності. У процесі гри важливими є самі переживання, пов'язані з ігровими діями.

Ігрова діяльність є провідною формою активності у дошкільному віці, яка створює сприятливі умови для всебічного розвитку дитини, зокрема для формування мовлення. Саме в процесі гри діти найбільш природно та невимушено засвоюють нові мовленнєві навички, збагачують словниковий запас, опановують лексико-граматичні конструкції та вчаться взаємодіяти з оточуючими. Ігрове середовище дозволяє дітям вільно висловлювати свої думки, використовувати уяву, розвивати креативне мислення, а також закріплювати отримані мовленнєві знання на практиці.

Дослідження ігрової діяльності дітей із загальним недорозвиненням мовлення проводили Бабенко О. М., Кольцова І. В., Богуш А. М., Кошель А., Дмитренко О., Мельник І. В., Сушко І.В., Савінова Н.В., Рібцун Ю. В., та інші [4; 16; 20; 31; 39; 41]. Науковці зазначають, що гра стимулює активність та увагу дітей, їхнє бажання спілкуватися та пізнавати нове. Завдяки ігровій діяльності діти можуть використовувати мовлення в різних ситуаціях, будувати речення, описувати події, розповідати казки та історії. Гра сприяє розвитку зв’язного мовлення, розширенню словникового запасу та встановленню логічних зв'язків між словами.

Гра виступає як інтегративний засіб, що об’єднує мовленнєвий розвиток з пізнавальною діяльністю,

розширюючи межі комунікативних можливостей дітей. Важливим аспектом є те, що гра дозволяє дитині набувати досвіду у різноманітних мовленнєвих ситуаціях. Це є підготовкою до реальних життєвих умов, де необхідно вибирати відповідні слова та вирази для досягнення певної мети спілкування. Таким чином, гра допомагає дитині формувати комунікативну компетентність – здатність ефективно взаємодіяти з іншими, використовуючи мовні засоби

Дидактичні ігри є одним із найефективніших засобів для корекції мовленнєвих порушень у дітей із ЗНМ. Вони поєднують у собі навчальну і розважальну складові, що дозволяє активізувати мовленнєву діяльність дитини без надмірного напруження. Граючи, діти несвідомо тренують свої мовні навички, збагачують словниковий запас, розвивають фонематичний слух і граматичні навички.

Дидактичні ігри можуть бути спрямовані на вирішення різних завдань:

Розвиток звуковимови. Артикуляційні ігри та вправи допомагають дитині навчитися правильно вимовляти звуки, формувати правильне звукове сприйняття.

Розвиток граматичних навичок. Ігри, спрямовані на формування правильної структури речень, допомагають дитині навчитися вживати відмінкові та родові форми, узгоджувати слова в реченні.

Збагачення лексичного запасу. Лексичні ігри сприяють розширенню словникового запасу, що

дозволяє дитині точніше і повніше висловлювати свої думки.

Розвиток зв'язного мовлення. Ігри на складання оповідань, опис предметів, побудову діалогів допомагають формувати вміння будувати зв'язні висловлювання.

2.3. Особливості вибору та адаптації дидактичних ігор для дітей із ЗНМ

Вибір дидактичних ігор для корекційної роботи з дітьми із ЗНМ залежить від рівня мовленнєвого розвитку кожної дитини та специфіки її мовленнєвих порушень. Існують декілька ключових аспектів, які потрібно враховувати при виборі та адаптації ігор.

1. **Відповідність рівню мовленнєвого розвитку**: Ігри повинні бути адаптовані до мовленнєвих можливостей дитини. Якщо гра буде занадто складною, дитина може втратити інтерес і відмовитися від виконання завдань. Навпаки, занадто прості ігри не сприятимуть прогресу в розвитку мовлення.
2. **Ігрова привабливість**: Важливо, щоб дидактичні ігри були цікавими для дітей, мали яскраві візуальні елементи, активні дії, які залучають дитину в процес навчання.
3. **Індивідуальні потреби**: Логопед повинен враховувати індивідуальні особливості дитини, її інтереси, темп засвоєння матеріалу, а також можливі труднощі в певних аспектах мовлення.
4. **Використання наочних матеріалів**: Для підтримання інтересу дитини та полегшення розуміння завдань

важливо використовувати наочні матеріали – картинки, іграшки, таблиці.

Таким чином, правильний вибір і адаптація дидактичних ігор є ключовими елементами успішної логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ.

Розділ 3. Класифікація дидактичних ігор для корекційної роботи з дітьми із ЗНМ

3.1. Ігри для розвитку звуковимови (артикуляційні ігри, ігри на розвиток фонематичного слуху)

Розвиток правильної звуковимови та формування фонематичного слуху є важливими завданнями у корекційній роботі з дітьми, які мають загальне недорозвинення мовлення. Для цього ефективно використовувати різноманітні дидактичні ігри, що сприяють вдосконаленню артикуляційного апарату та розвитку здатності розрізняти й відтворювати звуки.

Артикуляційні ігри

Артикуляційні ігри допомагають дітям тренувати правильне положення органів мовлення (губ, язика, щелепи) під час вимови звуків. Ці ігри часто включають вправи з імітацією рухів тварин, казкових персонажів або вивчення мови жестів. Наприклад:

- **"Гусениця і метелик":** дитина по черзі складає і витягує губи, імітуючи рух гусениці (вправа на тренування рухливості губ).
- **"Веселий язичок":** діти за вказівкою логопеда виконують різні артикуляційні вправи, які спрямовані на розвиток м'язів язика та губ (ліхтарик, чашечка, гірка тощо).

Ігри на розвиток фонематичного слуху

Фонематичний слух є важливою складовою для формування правильної звуковимови, оскільки він забезпечує здатність дитини розрізняти близькі за

звучанням звуки. Ігри на розвиток цієї навички включають завдання на слухове розпізнавання звуків, відмінностей між ними, а також їх точне відтворення.

- **"Впізнай звук":** дитині пропонують прослухати різні звуки (наприклад, шиплячі або свистячі) і визначити, які з них вона чує. Це допомагає дітям навчитися розпізнавати звуки на слух.
- **"Знайди пару":** діти слухають слова, у яких змінюються окремі звуки, і повинні знайти пару слів із однаковими або різними звуками (наприклад, слова "сапка" і "шапка").

Поєднання таких ігор у корекційній роботі дозволяє не лише поліпшити звуковимову дітей, але й сприяє їхньому загальному мовленнєвому розвитку.

3.2. Ігри для розвитку граматичних навичок (вправи для формування правильної граматичної структури мови)

Формування граматичних навичок у дітей із загальним недорозвиненням мовлення є ключовим завданням корекційної роботи. Використання дидактичних ігор допомагає дітям засвоїти основні граматичні правила у цікавій та доступній формі, що сприяє покращенню побудови речень, узгодженню слів за родом, числом і відмінком, а також правильному використанню частин мови.

Ігри на узгодження слів

Однією з важливих граматичних навичок є вміння правильно узгоджувати слова в реченні. Ігри на узгодження сприяють формуванню в дітей чіткого

розуміння, як іменники мають узгоджуватися з прикметниками, числівниками чи дієсловами за родом, числом та відмінком.

- **"Знайди пару"**: дітям даються картинки з предметами, які необхідно описати за допомогою прикметників. Наприклад, зображення "велика машина" або "маленький будинок". Діти повинні правильно узгодити іменник і прикметник за родом та числом.
- **"Що робить предмет?"**: гра спрямована на навчання дітей узгоджувати іменник з дієсловом. Дітям показують зображення предметів (наприклад, "кіт" або "машина"), і вони повинні підібрати до них відповідні дії (наприклад, "кіт спить", "машина їде").

Ігри на використання відмінкових форм

Для засвоєння правильного використання відмінкових форм іменників і займенників важливо проводити ігри, які допомагають дітям орієнтуватися в їхньому вживанні у контексті речення.

- **"Хто що робить?"**: гра допомагає дітям тренувати вміння правильно використовувати відмінкові форми іменників у реченнях. Наприклад, дитині пропонується доповнити речення "Миша боїться..." (кого? чого? – кота), або "Дівчинка дає..." (кому? чому? – хлопчику) тощо.
- **"Допоможи героєві"**: у цій грі діти складають речення на основі ситуаційних зображень, де потрібно правильно вибрати форму іменника або займенника у відмінку. Наприклад, "Хлопчик грається з (ким?) м'ячем", "Дівчинка йде до (кого?) вчителя".

Ігри на побудову речень

Ігри, що розвивають здатність правильно будувати речення, сприяють формуванню зв'язного мовлення. У таких вправах діти вчаться правильно використовувати підмет, присудок та інші частини речення.

- **"Склади речення"**: дітям даються картки з різними словами (іменники, дієслова, прикметники), і вони повинні скласти з них правильне речення. Наприклад, з карток "собака", "великий", "бігає" дитина має скласти речення "Велика собака бігає".
- **"Доповни речення"**: дітям пропонуються речення з пропущеними словами, які вони повинні доповнити відповідними частинами мови, зберігаючи правильну граматичну структуру. Наприклад, "На столі стоїть..." (що? – ваза).

Ці ігри допомагають дітям засвоїти складні граматичні правила через активну участь та взаємодію, що сприяє їхньому мовленнєвому розвитку й покращує мовленнєву компетентність.

3.3. Ігри для розвитку лексичного запасу (ігри на формування активного та пасивного словника)

Формування багатого лексичного запасу є важливою складовою корекційної роботи з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Ігри, спрямовані на збагачення активного та пасивного словника, допомагають дітям розширити словниковий запас, навчитися правильно використовувати слова у мовленні та розвивати мовленнєву компетентність.

Ігри на збагачення пасивного словника

Пасивний словник охоплює слова, які дитина розуміє, але ще не використовує активно у своєму мовленні. Ігри, що спрямовані на розвиток цього словника, допомагають дітям запам'ятовувати нові слова, асоціюючи їх із зображеннями, об'єктами або ситуаціями.

- **"Що це?"**: дітям показують картинки із зображеннями різних предметів або тварин, і логопед просить назвати кожен об'єкт. Діти повинні впізнати предмет і пояснити, для чого він призначений або де використовується, наприклад: "Це стілець. На ньому сидять".
- **"Знайди зайве"**: дитині пропонуються картинки із зображеннями кількох предметів або об’єктів, один з яких не підходить за змістом. Завдання полягає в тому, щоб знайти і пояснити, який з них є "зайвим" і чому.

Ігри на активізацію лексичного запасу

Активний словник – це слова, які дитина активно використовує у своєму мовленні. Ігри, що сприяють розвитку активного словника, навчають дитину використовувати вивчені слова у різних ситуаціях, підбирати синоніми та будувати речення.

- **"Скажи по-іншому"**: дітям пропонуються слова, і їхнє завдання – підібрати до них синоніми або пояснити іншими словами. Наприклад, до слова "веселий" можна підібрати синонім "радісний", або до слова "великий" – "величезний".

- **"Склади історію"**: дітям показують кілька картинок із зображенням подій або предметів, і вони повинні скласти історію, використовуючи нові слова. Це стимулює активне використання лексичного запасу, допомагає структурувати висловлювання та розвивати зв’язне мовлення.

Ігри на розширення тематичного словника

Для формування структурованого лексичного запасу важливо знайомити дітей з тематичними групами слів, які об'єднані певною категорією (їжа, тварини, одяг, транспорт тощо). Це допомагає не лише запам’ятовувати нові слова, а й розуміти їх взаємозв’язок.

- **"Назви всі предмети"**: дитині пропонують картинку, на якій зображені предмети з певної тематики (наприклад, кухонне приладдя або одяг), і дитина повинна назвати всі об'єкти. Такі ігри сприяють систематизації знань і допомагають дітям краще засвоювати лексичний матеріал.
- **"Хто де живе?"**: дітям даються картинки із зображенням тварин і місць їх проживання (наприклад, лев і савана, ведмідь і ліс). Дитина повинна поєднати тварину з її середовищем, що розвиває вміння орієнтуватися в тематичному словнику та розширює загальні знання про світ.

Такі ігри спрямовані на активізацію як пасивного, так і активного словника, допомагають дітям збагачувати мовлення новими словами та вчать правильно використовувати їх у різних комунікативних ситуаціях

3.4. Ігри для розвитку зв'язного мовлення

Одним із важливих напрямів роботи над мовленнєвим розвитком дітей є використання ігор, спрямованих на побудову простих і складних речень, а також розвиток монологічного та діалогічного мовлення. Такі вправи допомагають дитині не лише засвоїти граматичні конструкції, але й розвивати навички спілкування, формування думок та їх послідовне висловлення.

1. Ігри на побудову простих речень

Метою таких ігор є розвиток уміння дитини складати прості речення з опорою на наочні матеріали або в умовах ситуаційного спілкування. Наприклад, гра «Склади речення» передбачає вибір картинок з зображеннями об'єктів та дій, де дитина повинна скласти речення за картинкою. Це сприяє формуванню зв'язного мовлення та вмінню правильно вживати синтаксичні структури.

2. Ігри на побудову складних речень

Вправи цього типу спрямовані на розвиток умінь будувати складносурядні та складнопідрядні речення. Гра «Що буде далі?» передбачає початок речення, а дитина повинна його продовжити, додаючи деталі або додаткові умови. Це розвиває логічне мислення та спроможність будувати складні мовленнєві конструкції.

3. Ігри на розвиток монологічного мовлення

Ці вправи мають на меті навчити дитину самостійно формулювати думки і послідовно викладати їх без допомоги співрозмовника. Наприклад, гра

«Розкажи історію» пропонує дитині скласти монолог на основі серії картинок або заданої теми. Важливо, щоб дитина чітко передавала послідовність подій та логічний розвиток сюжету.

4. Ігри на розвиток діалогічного мовлення

Розвиток діалогічного мовлення можна стимулювати за допомогою рольових ігор. У грі «Діалог в магазині» одна дитина виконує роль продавця, інша – покупця. Це сприяє розвитку навичок ведення діалогу, врахування позиції співрозмовника та вміння підтримувати розмову, ставити запитання та відповідати на них.

Такі ігрові форми роботи не лише полегшують навчання, а й створюють сприятливу атмосферу для мовленнєвого розвитку, роблячи процес цікавішим та ефективнішим.

3.5. Ігри для розвитку дрібної моторики та координації, які сприяють мовленнєвому розвитку

Розвиток дрібної моторики тісно пов'язаний із становленням мовлення, оскільки тонкі рухи пальців рук активізують роботу мовленнєвих центрів мозку. Ігри, спрямовані на покращення моторики та координації, допомагають не лише удосконалити фізичні навички, але й створюють підґрунтя для покращення мовленнєвої діяльності дітей.

1. Ігри з пальчиковою гімнастикою

Пальчикова гімнастика включає вправи, які допомагають розвивати гнучкість і координацію рухів пальців. Наприклад, гра «Замок» полягає в тому, що

дитина з'єднує пальці рук в різних положеннях, промовляючи віршовані рядки. Такі вправи сприяють синхронізації роботи рук і мовлення, що позитивно впливає на мовленнєвий розвиток.

2. Ігри з дрібними предметами

Ігри, що передбачають маніпуляції з дрібними предметами, зокрема нанизування намистин, складання пазлів або сортування ґудзиків за кольорами, допомагають розвивати дрібну моторику. Наприклад, у грі «Нанизай намистини» дитина збирає ланцюжок із різнокольорових намистин, що тренує точність рухів пальців і водночас вимагає концентрації, яка є важливою для мовленнєвого процесу.

3. Ігри з пластиліном та конструктором

Ліплення з пластиліну або складання конструктора позитивно впливає на розвиток моторики, дозволяючи дитині відчути текстуру і матеріал, а також вчить контролювати свої рухи. Гра «Зліпи фігуру» може супроводжуватися мовленнєвими завданнями, коли дитина описує, що саме вона створила. Це поєднує моторні та мовленнєві навички.

4. Ігри з елементами малювання та письма

Для розвитку координації корисними є ігри, що включають малювання, обведення контурів, розфарбовування або виконання простих графомоторних вправ. Гра «З'єднай точки» дозволяє дитині тренувати точність рухів, а також сприяє розвитку мовлення через опис малюнка чи процесу.

Ігри, що поєднують розвиток дрібної моторики та мовленнєвих навичок, є важливим інструментом для

стимуляції загального розвитку дитини. Вони допомагають не тільки зміцнити фізичні навички, але й активізувати мовленнєві центри, що сприяє більш гармонійному розвитку мовлення.

Розділ 4. Алгоритм проведення дидактичних ігор у навчально-виховному процесі

4.1. Підготовка логопеда до проведення гри

Успішне проведення дидактичних ігор у корекційній роботі вимагає ретельної підготовки з боку логопеда. Першим кроком є аналіз мовленнєвих потреб і можливостей дітей, що дозволяє вибрати гру, яка відповідає рівню розвитку мовлення та індивідуальним особливостям кожної дитини. Логопед повинен чітко визначити мету гри – які саме навички планується розвивати чи коригувати (зв'язне мовлення, звуковимову, фонематичний слух, граматику тощо).

Другим важливим етапом є підбір необхідних матеріалів і наочних посібників. Гра повинна бути забезпечена візуальними та тактильними матеріалами, які допоможуть дітям краще сприймати й виконувати завдання. Це можуть бути картинки, іграшки, картки, таблиці чи аудіоматеріали.

Також логопед повинен продумати часові рамки гри, щоб врахувати вікові особливості дітей, їхню здатність зосереджувати увагу. Гра не повинна бути занадто довгою або навпаки, надто короткою, аби діти могли повноцінно зануритися в ігровий процес.

4.2. Структура дидактичної гри

Дидактична гра має чітку структуру, яка забезпечує системність та ефективність заняття. Вона включає три основні частини: вступну, основну та підсумкову.

- **Вступна частина**: У цьому етапі логопед вводить дітей у гру, пояснюючи правила та завдання.

Важливо, щоб пояснення було доступним і цікавим, щоб діти відразу зацікавилися грою. Логопед може використовувати короткі наочні приклади або демонстрації, щоб показати, як саме виконувати завдання. Вступна частина має активізувати увагу дітей та створити позитивний настрій на подальшу діяльність.

- **Основна частина**: Це ключовий етап гри, де діти виконують різноманітні завдання, що спрямовані на розвиток мовленнєвих навичок. Під час основної частини діти повинні максимально проявляти свою активність і взаємодіяти між собою, а логопед спостерігає за процесом, надає корекційні поради та підтримку. Основна частина може включати різні етапи ігрового процесу – від простих вправ до складніших завдань, які допомагають дитині застосовувати мовленнєві навички у різних ситуаціях.
- **Підсумок**: На завершальному етапі логопед разом із дітьми підбиває підсумки гри, аналізує її результати. Важливо, щоб підсумки були позитивними та мотиваційними, навіть якщо не всі діти виконали завдання ідеально. Логопед може вказати на досягнення кожної дитини, відзначити успіхи, а також дати поради щодо покращення окремих аспектів мовлення.

4.3. Поетапність включення ігор у корекційно-розвивальні заняття

Процес впровадження дидактичних ігор у корекційно-розвивальні заняття повинен бути поступовим, з огляду на мовленнєвий рівень дітей і їхні можливості. Він може включати кілька етапів:

1. **Підготовчий етап**: На початку логопед знайомить дітей із грою, розвиває їхні основні комунікативні навички та пояснює правила. На цьому етапі завдання ігрової діяльності можуть бути простими й базуватися на знайомих мовленнєвих ситуаціях.

2. **Етап адаптації**: Діти поступово входять у ритм ігрової діяльності, освоюють нові мовленнєві завдання. Логопед підтримує інтерес до гри, надаючи підказки і допомогу там, де це необхідно, але поступово збільшує самостійність дітей у виконанні завдань.

3. **Етап активного залучення**: На цьому етапі діти вже впевнено виконують завдання в рамках гри, розвиваючи власні мовленнєві навички. Важливо, щоб гра передбачала участь усіх дітей, підтримувала активну комунікацію між ними та стимулювала розвиток різних мовленнєвих аспектів.

4. **Контрольний етап**: Наприкінці кожної серії ігор проводиться аналіз досягнень і прогресу дітей. Логопед відзначає успіхи, визначає проблемні моменти і, за необхідності, коригує програму ігрових занять для подальшого поліпшення мовленнєвих результатів.

Такий поетапний підхід забезпечує ефективність дидактичних ігор у корекційній роботі, допомагаючи поступово і стабільно покращувати мовленнєві навички дітей із ЗНМ.

Розділ 5. Практичні рекомендації щодо організації та проведення дидактичних ігор

5.1. Рекомендації для логопедів щодо підбору ігор залежно від рівня ЗНМ

При підборі дидактичних ігор логопедам важливо враховувати рівень мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Розуміння цих рівнів допомагає ефективно підібрати завдання, які відповідатимуть потребам дитини та сприятимуть подоланню її мовленнєвих труднощів.

Перший рівень ЗНМ: Для дітей, які мають мінімальний мовленнєвий розвиток, рекомендовані ігри, спрямовані на розвиток звуковимови, артикуляції та фонематичного слуху. Це можуть бути ігри з простими зоровими або звуковими стимулами, які допомагають дітям розрізняти звуки та відтворювати їх.

Другий рівень ЗНМ: Ігри мають зосереджуватися на формуванні базового лексичного запасу та побудові простих речень. Корисними будуть завдання на розвиток граматичних навичок, наприклад, складання речень за картинками або використання певних граматичних форм у процесі гри.

Третій рівень ЗНМ: Дітям із третім рівнем ЗНМ рекомендуються ігри, що стимулюють розвиток зв’язного мовлення та граматичної структури. Ігри на складання текстів, побудову діалогів і розвиток зв’язного висловлювання допомагають дітям опанувати складніші мовленнєві структури.

Четвертий рівень ЗНМ: При четвертому рівні ЗНМ дидактичні ігри спрямовані на розширення

словникового запасу, розвиток граматичних навичок, фонематичного сприйняття та здатності до послідовного викладу думок.

5.2. Взаємодія логопеда з вихователями та батьками при використанні дидактичних ігор

Для ефективної корекційної роботи з дітьми із ЗНМ важливо забезпечити співпрацю між логопедом, вихователями та батьками. Кожен з них відіграє свою роль у розвитку мовленнєвих навичок дитини, і лише злагоджена робота всіх учасників може принести позитивні результати.

Логопедам варто регулярно консультувати вихователів щодо того, як інтегрувати мовленнєві ігри у повсякденну діяльність дитини в дитячому садку. Спільне використання ігор на заняттях допоможе закріпити мовленнєві навички в різних ситуаціях.

Логопед повинен проводити консультації з батьками, пояснюючи їм важливість участі в корекційній роботі. Варто рекомендувати ігри, які можна проводити вдома, та навчати батьків, як вони можуть підтримувати своїх дітей у процесі мовленнєвого розвитку.

Такий підхід дозволяє створити єдину систему підтримки дитини, де всі дорослі є активними учасниками процесу корекції мовлення.

5.3. Способи підвищення мотивації дітей до гри

Мотивація дітей є ключовим фактором у досягненні успіху в корекційній роботі. Щоб дитина з інтересом брала участь у дидактичних іграх, логопед повинен використовувати різні способи стимулювання.

Ігри повинні бути веселими, насиченими цікавими елементами та яскравими матеріалами. Це може включати використання ляльок, мультимедійних засобів, музики та різних видів взаємодії, які залучають дитину в процес.

Використання різних типів ігор і завдань допомагає уникнути монотонності та підтримувати інтерес дитини протягом усього заняття.

Діти повинні відчувати підтримку і визнання своїх успіхів. Логопед може використовувати різні форми заохочення – словесну похвалу, наклейки, символічні нагороди, щоб мотивувати дітей до активної участі в грі.

Ігри в групах або парах сприяють розвитку комунікаційних навичок і стимулюють дітей до взаємодії. Такий підхід також підвищує інтерес до ігор через соціальний аспект.

5.4. Оцінювання результатів гри: аналіз прогресу дитини

Оцінювання результатів гри є важливим етапом корекційної роботи, що дозволяє аналізувати прогрес дитини та коригувати подальші завдання. Логопед повинен звертати увагу на:

1. **Якість виконання мовленнєвих завдань**. Важливо оцінювати, наскільки дитина правильно виконує завдання гри, наприклад, чи правильно вимовляє звуки, чи граматично правильно будує речення, чи збагачує словниковий запас.
2. **Динаміку розвитку**. Оцінка повинна враховувати, як змінилися мовленнєві навички дитини з часом, порівнюючи початковий стан із результатами після декількох занять.
3. **Взаємодію з іншими дітьми**. Оцінювання також повинно враховувати, як дитина взаємодіє з іншими дітьми в процесі гри, як розвиваються її комунікативні навички та вміння працювати в команді.
4. **Мотивацію і активність**. Логопед може оцінювати, наскільки активно дитина бере участь у грі та як зберігається її інтерес до заняття. Це допомагає зрозуміти, чи варто вносити зміни в організацію ігор для підтримання мотивації дитини.

Регулярне оцінювання результатів гри допомагає логопеду коригувати план корекційної роботи, підбирати нові ігри й завдання, щоб максимально ефективно підтримувати мовленнєвий розвиток дитини.

Дидактичні ігри довели свою ефективність у логопедичній практиці як інструмент для активізації пізнавальної діяльності та розвитку мовленнєвих навичок у дітей. Ігрові форми роботи сприяють більш ефективному засвоєнню матеріалу, оскільки створюють комфортне середовище для навчання та допомагають знизити напругу, що може виникати під час традиційних занять. Завдяки іграм діти швидше засвоюють

граматичні структури, розширюють словниковий запас, поліпшують зв'язне мовлення та навчаються активно взаємодіяти в комунікативних ситуаціях. Крім того, дидактичні ігри стимулюють розвиток мислення, пам'яті, уваги та координації, що є важливим для комплексного розвитку дитини.

Подальший розвиток ігор може бути спрямований на інтеграцію новітніх технологій, таких як цифрові ігрові додатки, що дозволять розширити можливості корекційного впливу. Крім того, створення індивідуалізованих ігор з урахуванням специфічних мовленнєвих порушень кожної дитини сприятиме більш точній і результативній корекції мовлення. Постійне вдосконалення методичних підходів до організації ігор у логопедичній практиці дасть змогу підвищити якість корекційної допомоги та сприяти швидшій адаптації дітей до соціального середовища через мовленнєвий розвиток.

Список використаних джерел

1. *Вступ до спеціальності*: конспект лекцій з дисципліни «Вступ до спеціальності» для студентів денної форми навчання спеціальності 016 «Спеціальна освіта» / укладач О. М. Кас'яненко. Мукачево: МДУ, 2020. 72с.
2. Кабельнікова Н.В. *Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти)*: навч. посіб. Херсон: Борисфен-про, 2017. 222с.
3. Кошель А. П., Дмитренко, О. С. *Ігрові технології в освітньому процесі закладів дошкільної освіти*. InterConf. 2020. No1 (28). С. 128-131.
4. Луцан Н. І. Розвиток зв’язного мовлення дошкільника в мовленнєво ігровій діяльності: лінгводидактичнй аспект. 10-те вид. Кам'янець-Подільськ: *Наука і освіта*, 2014. 119-122 с.
5. Рібцун Ю. В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матер. І Всеукр. наук.-практ. конф., 7–8 лютого 2012 р., м. Суми. Суми: Вид-во СуДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. С. 47–53.
6. Рібцун Ю. В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ . *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. пр. К., 2004. Вип. 1. С. 150-165.
7. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці)

дитини дошкільного віку. *Дефектологія.* 2003. №2. С. 2 – 11.
8. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За редакцією акад. В.І.Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.
9. Трофименко Л.І. *Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення*: програмно- методичний комплекс. К.: Актуальна освіта, 2013. С. 110-138.
10. Трофименко Л.І. *Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку:* монографія. Київ, 2014. 142 с.
11. Шеремет М.К., Тарасун В.В. *Логопедія*. К.: Видавничий Дім «Слово», 2020. 376 с.
12. Яремчук О. Я, Кравченко К. Л. Загальне недорозвинення мовлення у дошкільників: особливості вияву та психокорекційна робота. 17- те вид. Кам'янець-Подільськ: *Вісн. практ. психології та соц. роботи*, 2019. С. 219-227.

Додатки

Додаток А

Ігри для розвитку та розширення словникового запасу старших дошкільників:

1. Скарбничка нових слів

Матеріали: скринька або коробка, картки зі словами.

Опис: Щотижня діти «збирають» нові слова у свою скарбничку. Кожного дня додається нове слово, яке ведучий пояснює та демонструє у контексті (наприклад, "паросток", "майстер", "блискавка"). Діти мають придумати, як використати слово в реченні, або розповісти, що означає слово. Наприкінці тижня можна проводити міні-вікторину на повторення та закріплення всіх нових слів.

Корекційна спрямованість: Розвиток та розширення словникового запасу старших дошкільників.

2. Майстер слів

Матеріали: предмети чи картинки з різними зображеннями.

Опис: Дітям показують предмет або картинку (наприклад, "парасолька", "ведмедик"). Вони мають описати його, використовуючи якомога більше прикметників або додаткових характеристик: "велика", "червона", "зручна", "захищає від дощу". Завдання полягає у тому, щоб діти згадали або вивчили нові слова, що допоможуть їм краще описувати речі та явища.

Корекційна спрямованість: Розвиток та розширення словникового запасу старших дошкільників.

3. Слова-помічники

Матеріали: картки з дієсловами та зображеннями ситуацій (наприклад, "біжить", "стрибає", "грається").

Опис: Діти витягують картки з дієсловами та складають про кожне з них невеличку розповідь або речення. Наприклад: "Кіт стрибає через паркан." Ведучий може допомагати, задаючи питання для уточнення, які додадуть нові слова до словникового запасу дітей, наприклад: "Куди стрибає? Кого зустрічає?".

Корекційна спрямованість: Гра розвиває вміння комбінувати слова в контексті і збагачує словник дієслів.

4. Чарівний словник тварин

Матеріали: картинки тварин та картки з їхніми описами (наприклад, "великий", "смугастий", "швидкий").

Опис: Кожна дитина отримує картинку із зображенням тварини (лев, зебра, орел). Поруч розміщено набір карток із словами, що описують зовнішність чи поведінку тварини. Діти мають обрати правильні слова для опису своєї тварини і скласти невеличку розповідь про неї, наприклад: "Лев – великий і могутній".

Корекційна спрямованість: Гра розвиває лексичний запас та вміння використовувати прикметники.

5. Мандрівники

Матеріали: карта з різними "місцевостями" (ліс, море, місто, ферма), картки зі словами.

Опис: Діти обирають «місцевість» на карті (наприклад, ліс) і придумують якомога більше слів, пов’язаних з нею (дерева, гриби, білка, галявина). За кожне слово отримують бал. Ведучий може додавати підказки чи питання, щоб діти згадали більше слів, що розширює їхній словниковий запас.

Корекційна спрямованість: Гра розвиває лексичний запас та вміння використовувати прикметники.

6. Хто я? Вгадай слово

Матеріали: картки з написами різних слів (наприклад, предмети, професії, явища природи).

Опис: Одна дитина витягує картку з певним словом (наприклад, "пожежник", "сніг", "сонце") і, не називаючи його, описує так, щоб інші могли здогадатися, що це. Наприклад: "Я білий, холодний, падаю з неба взимку." Решта дітей повинні відгадати, що це сніг.

Корекційна спрямованість: Гра вчить дітей підбирати характеристики до слова, розвиває лексичний запас та навички пояснення.

7. Словесна піраміда

Матеріали: картки з початковим словом на теми, які знайомі дітям (наприклад, "дерево").

Опис: Діти починають з одного слова, і кожен додає по черзі прикметники, які описують цей предмет, утворюючи "піраміду". Наприклад: "дерево – високе

дерево – зелене високе дерево – красиве зелене високе дерево." Кожне нове слово повинно розширювати опис.

Корекційна спрямованість: Гра тренує пам’ять, асоціативне мислення та розвиває словниковий запас прикметників.

8. Словниковий ланцюжок

Матеріали: картки зі словами різних категорій (наприклад, овочі, фрукти, іграшки, тварини).

Опис: Педагог обирає слово, наприклад, "апельсин". Наступна дитина повинна назвати слово, пов’язане за категорією (наприклад, "банан" – фрукт). Гра продовжується, утворюючи ланцюжок слів на ту саму тему. За бажанням можна змінювати категорії для розширення словникового запасу та асоціативних навичок дітей.

Корекційна спрямованість: Гра розвиває лексичний запас та вміння використовувати прикметники.

9. Чарівна торбинка

Матеріали: мішечок із дрібними предметами або картками, що зображують різні предмети (яблуко, олівець, ключ, м’яч тощо).

Опис: Дитина витягує предмет з мішечка і повинна його описати, не називаючи. Наприклад, якщо витягнуто яблуко, вона може сказати: "Це фрукт, круглий, червоний або зелений, його можна їсти". Інші діти мають здогадатися, що це яблуко.

Корекційна спрямованість: Гра вчить дітей використовувати слова для опису, тренує увагу та збагачує словниковий запас.

10. Світ протилежностей

Матеріали: картки з прикметниками або дієсловами (великий, малий, швидкий, повільний).

Опис: Ведучий називає слово, а діти повинні знайти протилежне слово. Наприклад, якщо ведучий каже "високий", діти відповідають "низький".

Корекційна спрямованість: Гра допомагає дітям запам'ятовувати антоніми, що розширює словниковий запас та покращує мовну виразність.

11. Магічна фраза

Матеріали: картинки, які зображують певну дію чи предмет.

Опис: Діти отримують картинку і мають придумати, як би вони пояснили її значення однією-двома фразами, використовуючи нові слова. Наприклад, на зображенні – хлопчик, який катається на велосипеді. Дитина може сказати: "Цей хлопчик весело катається на червоному велосипеді".

Корекційна спрямованість: Гра допомагає практикувати навички зв'язного мовлення і збагачує активний словниковий запас.

Додаток Б

Ігри, які допоможуть старшим дошкільникам навчитися визначати спільне значення похідних слів:

1. Знайди "родичів" слова

Матеріали: картки з основними словами (наприклад, "вода") і набір карток з похідними словами (водичка, водний, водоспад, водовіз).

Опис: Дітям пропонують основне слово, наприклад, "вода", і кілька карток з іншими словами, де деякі є похідними, а інші – ні (наприклад, "вода", "водичка", "повітря", "водовіз", "вітер"). Завдання – знайти і пояснити, які слова є "родичами" (похідними) і чому, спираючись на спільну частину та значення.

Корекційна спрямованість: Гра допомагає розвивати логічне мислення і розуміння структури слова.

2. Словесна піраміда значень

Матеріали: набір карток з похідними словами від одного кореня (наприклад, "ліс" – лісник, лісок, лісний, лісник).

Опис: Дітям дається основне слово (наприклад, "ліс") та кілька похідних. Вони повинні викласти їх у вигляді піраміди за мірою зв’язку із головним словом, пояснюючи спільне значення та що кожне похідне слово додає до основного поняття.

Корекційна спрямованість: Гра допомагає дітям усвідомити, як різні похідні слова розширюють чи деталізують основне значення.

3. Ланцюжок слів

Матеріали: картки з базовими словами та їх похідними (наприклад, "сад" – садок, садовий, саджати).

Опис: Дітям роздають картки з різними словами, деякі з яких є похідними від базових слів. Дитина повинна утворити ланцюжок слів, пов’язаних спільним значенням (наприклад, "сад – садок – садовий"). Після кожного слова дитина пояснює, як нове слово розширює значення попереднього.

Корекційна спрямованість: Допомагає зрозуміти, як корені і словотворчі елементи впливають на сенс слів.

4. Словник чарівника

Матеріали: "чарівний" мішечок зі словами-картками (наприклад, базове слово "сонце" та його похідні – сонячний, сонечко, сонячно).

Опис: Діти по черзі витягують картку з мішечка і повинні пояснити, як це слово пов'язане з основним словом. Наприклад, витягнувши слово "сонечко", дитина каже: "Це маленьке сонце" або "Сонечко – коли сонце ніжне".

Корекційна спрямованість: Гра вчить дітей усвідомлювати і розуміти значення похідних слів через асоціації.

5. Склади речення зі "спільними друзями"

Матеріали: картки з основними словами (наприклад, "ріка") і картки з похідними словами (річковий, річечка, річка).

Опис: Діти отримують набір слів і повинні скласти коротке оповідання або кілька речень, де

використають базове слово і якомога більше похідних. Після цього вони обговорюють, як кожне похідне слово додає до значення основного, робить його образнішим або точнішим.

Корекційна спрямованість: Допомагає закріпити знання про утворення слів.

6. Чарівні склади

Матеріали: картки зі складами, які утворюють основні та похідні слова (наприклад, "ліс", "сад").

Опис: Дітям дається базовий склад (наприклад, "ліс") та інші склади, з яких вони повинні утворити слова (лісник, лісок, лісовий) і пояснити, чим нові слова схожі за значенням на основне.

Корекційна спрямованість: Вчить дітей бачити спільні елементи в різних словах і розуміти їхнє загальне значення.

Додаток В

Ігри для старших дошкільників, які допоможуть дітям навчитися визначати загальне звучання словотворчих афіксів:

1. Слова-чарівники

Матеріали: картки з основними словами та набір афіксів (наприклад,

"-чик", "-ок", "-онька").

Опис: Діти витягують картку з основним словом, наприклад, "сніг", і додають різні афікси, створюючи нові слова ("сніжок", "сніжинка", "сніжиночка"). Завдання – з'ясувати, як змінюється значення слова з кожним афіксом і яке спільне звучання вони мають.

Корекційна спрямованість: Ведучий допомагає дітям зрозуміти, що афікси можуть додавати ласкаві або зменшувальні значення.

2. Побудуй слово

Матеріали: основи слів (наприклад, "дерев") і картки з різними афіксами ("-ко", "-ина", "-ець").

Опис: Дітям пропонується "основа" слова (наприклад, "дерев") та декілька афіксів. Вони повинні утворити з них слова (деревце, деревина, деревець) і пояснити, як змінюється значення.

Корекційна спрямованість: Допомагає навчитися розпізнавати афікси та їх звукову схожість.

3. Чарівний афікс

Матеріали: картки з однаковими афіксами (наприклад, "-ник" для різних слів: "лісник", "садівник", "містянин").

Опис: Ведучий показує дітям картки з різними словами, що містять один і той самий афікс, наприклад, "-ник". Діти повинні визначити загальне звучання афікса і здогадатися, що він може означати "професію або людину, пов'язану з діяльністю".

Корекційна спрямованість: Допомагає дітям розуміти спільне значення афіксів і їх звукову подібність.

4. Афіксова мозаїка

Матеріали: картки з основами слів і набори афіксів різних типів (зменшувальні, збільшувальні, дії).

Опис: Дітям пропонують основи слів і різні афікси, з яких вони складають нові слова. Кожна дитина пояснює, що означає утворене слово та що додає афікс. Ведучий пояснює загальне звучання і значення типів афіксів.

Корекційна спрямованість: Гра розвиває слухове сприйняття і вміння визначати спільне звучання афіксів.

5. Почуй афікс

Матеріали: набір слів з різними афіксами (наприклад, слова з афіксом "-ик", "-еньк", "-чат").

Опис: Діти слухають слова, що мають однаковий афікс, і повинні визначити, який саме афікс повторюється у всіх словах. Потім ведучий пропонує скласти нові слова з цим афіксом.

Корекційна спрямованість: Гра розвиває слухове сприйняття і вміння визначати спільне звучання афіксів.

6. Вгадай афікс

Матеріали: картинки з зображеннями предметів, пов'язаних із зменшувальними чи збільшувальними

афіксами (наприклад, "молоток" - молот, "собачка" - собака).

Опис: Ведучий показує картинку та називає основу слова, а діти додають зменшувальний або збільшувальний афікс. Наприклад, на основі "собака" діти придумують "собачка". Вони пояснюють, як змінився зміст слова.

Корекційна спрямованість: Допомагає зрозуміти функцію афіксів і їх загальне звучання.

Додаток Г

Ігри, спрямовані на розвиток навичок словотворення за аналогією та класифікацію похідних слів за значенням:

1. Слово-доміно

Матеріали: картки з основами слів і набори афіксів, що утворюють нові слова (наприклад, "дерев" + "це" = деревце, "сонц" + "ечко" = сонечко).

Опис: Діти складають "доміно" з карток, підбираючи слова за аналогією – наприклад, добирають зменшувальні або збільшувальні форми. Завдання – пояснити, як нове слово пов’язане зі своїм коренем.

Корекційна спрямованість: Розвиває вміння створювати слова за аналогією та класифікувати їх за значенням.

2. Склади слово-пару

Матеріали: картки з основними словами та набір карток з різними афіксами (наприклад, "квіт" + "-чка" для зменшувальних, "вчитель" + "-ка" для професій).

Опис: Дітям пропонуються основні слова та афікси, і вони повинні скласти слово за аналогією, що підходить за значенням (наприклад, "дитина" – "дитинка", "лікар" – "лікарка").

Корекційна спрямованість: Гра вчить класифікувати слова за їх значенням і використовувати аналогії в словотворенні.

3. Кошики значень

Матеріали: картки з похідними словами, пов’язаними зі спільним значенням (наприклад,

професії: вчитель, лікар, водій; предмети зменшувальні: квітка, зірочка, рибка).

Опис: На столі розставлені кошики з різними категоріями (наприклад, професії, предмети, дії). Діти мають розкласти картки за відповідними кошиками та пояснити, чому саме так класифікують слова.

Корекційна спрямованість: Допомагає вчити узагальнювати та класифікувати похідні слова за значенням.

4. Чарівне дзеркало

Матеріали: картки з малюнками, що зображують різні предмети, до яких можна додати аналогічний афікс (наприклад, сонце – сонечко, міст – місток).

Опис: Діти отримують картку з малюнком основного предмета та повинні утворити від нього похідне слово за аналогією. Наприклад, до зображення квітки додають зменшувальний суфікс, утворюючи "квіточка". Педагог обговорює з дітьми, як змінюється значення з новим словом.

Корекційна спрямованість: Розвиває логічне мислення та вміння утворювати слова.

5. Хто ким працює?

Матеріали: картки з базовими словами та відповідні похідні слова, що означають професії (наприклад, "ліс" – "лісник", "сад" – "садівник").

Опис: Діти отримують картку з предметом (наприклад, "сад") та мають утворити похідне слово, що означає професію ("садівник"). Потім усі обговорюють, яке значення додає кожний новий афікс і як ці слова пов'язані за змістом.

Корекційна спрямованість: Допомагає дітям вчити групувати похідні слова за професійними значеннями.

6. Словесна драбинка

Матеріали: картки з основами слів (наприклад, "ліс", "вода", "вогонь").

Опис: Діти утворюють слова-драбинки, додаючи різні афікси (наприклад, "ліс" – "лісок" – "лісник"). Завдання – побудувати найдовшу драбинку і пояснити, як кожне нове слово змінює або доповнює значення попереднього.

Корекційна спрямованість: Гра розвиває розуміння зв’язку між словами та дозволяє вчити слова за аналогією.

7. Листи від природи

Матеріали: картки з базовими природними поняттями (наприклад, "камінь", "квітка") та афікси, що додають різні значення.

Опис: Дітям пропонують уявити, що вони отримали лист від певного природного явища (наприклад, камінь пише, що в нього є братик камінець, кам’яна брила і т.д.). Діти складають слова від основних понять, додаючи потрібні афікси, і обговорюють, як кожне нове слово пов'язане зі своїм "базовим" братом.

Корекційна спрямованість: Гра навчає дітей словотворенню за аналогією та класифікації значень.

Додаток Д

Ігри, спрямовані на розвиток вміння старших дошкільників використовувати прості поширені речення і деякі види складних синтаксичних структур:

1. Будуємо речення разом

Матеріали: картки з малюнками різних предметів, людей, дій.

Опис: Діти обирають по одній картці з кожної категорії: "хто?" (наприклад, хлопчик), "що робить?" (малює), "де?" (на вулиці), "коли?" (вранці). Зі слів на картках діти складають поширене речення, додаючи слова для зв'язності: "Хлопчик малює на вулиці вранці." Можна ускладнити завдання, пропонуючи скласти речення із додаванням підрядної частини: "Хлопчик малює на вулиці, коли світить сонце."

Корекційна спрямованість: Розвиток вміння старших дошкільників використовувати прості поширені речення і деякі види складних синтаксичних структур.

2. Склади історію з речень

Матеріали: кубики із словами, які позначають дії, обставини часу і місця, підмети.

Опис: Діти кидають кубики і складають з випавших слів речення. Наприклад, випало: "дідусь", "читає", "вечорами", "на подвір'ї". Дитина складає речення: "Дідусь вечорами читає на подвір'ї." Після цього пропонується додати друге речення, яке з'єднується з першим за допомогою сполучника "тому

що" або "і". Так, поступово діти складають цілу історію з логічно пов’язаних речень.

Корекційна спрямованість: Розвиток вміння старших дошкільників використовувати прості поширені речення і деякі види складних синтаксичних структур.

3. Хто з ким і що робить?

Матеріали: картинки персонажів (наприклад, кіт, песик, дівчинка) та дій (грається, їсть, малює) і локацій (парк, садок, кухня).

Опис: Дітям потрібно створити речення за схемою: хто + з ким + де + що робить. Наприклад, "Кіт і песик граються в парку." Можна додати ускладнення – попросити дитину розказати, що станеться, якщо змінити локацію або дію, або скласти речення з пояснювальною частиною: "Кіт і песик граються в парку, тому що там багато місця."

Корекційна спрямованість: Розвиток вміння старших дошкільників використовувати прості поширені речення і деякі види складних синтаксичних структур.

4. Розповідь за малюнками

Матеріали: серія малюнків, що зображують послідовність дій (наприклад, дитина поливає квіти, квіти виростають).

Опис: Дітям показують серію малюнків, і вони мають розповісти історію, використовуючи різні типи речень: прості поширені речення і, за можливості, складнопідрядні. Наприклад: "Дівчинка поливає квіти. Квіти ростуть швидко, бо дівчинка дбає про них."

Корекційна спрямованість: Розвиток вміння старших дошкільників використовувати прості поширені речення і деякі види складних синтаксичних структур.

5. Речення з кубиків

Матеріали: кубики з написами типів слів (хто? що робить? де? чому? коли?).

Опис: Кидаючи кубики, діти обирають слова для складання речення за вказаними категоріями. Наприклад, випали слова: "дівчинка", "грає", "у дворі", "тому що гарна погода", "вранці". Дитина складає: "Дівчинка грає у дворі вранці, тому що гарна погода."

Корекційна спрямованість: Гра допомагає розширити речення, додаючи нові елементи і пов'язуючи їх.

Додаток Ж

Ігри для формування навичок словотворення і словозміни у старших дошкільників:

1. Магічна комора слів

Матеріали: коробка або мішечок, картки зі словами (базові іменники).

Опис: Діти "дістають" з комори слова (наприклад, "ліс", "квітка", "будинок"). Після цього, в залежності від варіанту гри, потрібно утворити нові слова. Ведучий може запитувати: "Як називається мешканець лісу?", "Що виросте з квітки?" або "Хто живе у будинку?". Діти придумують слова на основі основного слова, змінюючи форму або утворюючи нові слова (лісовий – лісничий, квітковий – квіткар тощо).

Корекційна спрямованість: Формування навичок словотворення і словозміни у старших дошкільників.

2. Перетвори тваринку

Матеріали: картки з різними тваринами.

Опис: Кожній дитині дається картка із зображенням тварини (наприклад, "лев", "слон", "жираф"). Діти мають придумати і записати/сказати, як змінюється це слово у різних формах: однина-множина, чоловічий-жіночий рід (де можливо). Наприклад: лев – левиця, слони – слониха.

Корекційна спрямованість: формування навичок словотворення і словозміни у старших дошкільників.

3. Словотворчі сходинки

Матеріали: сходинки з малюнками або словами.

Опис: На кожній сходинці зображено слово, яке діти мають змінити (наприклад, "пташка", "дерево"). Мета гри – підніматися по сходах, змінюючи слово на кожній сходинці. Наприклад, на першій сходинці слово "дерево" можна змінити на "деревце", на другій – на "деревинка", і так далі. Діти отримують винагороду за кожну правильну словозміну.

Корекційна спрямованість: формування навичок словотворення і словозміни у старших дошкільників.

4. Чарівні слова-зайчики

Матеріали: картки з предметами та персонажами казок.

Опис: Діти обирають одну картку і розповідають історію, але з умовою: у розповіді вони мають змінювати форми слів у залежності від контексту. Наприклад, якщо картка із зображенням "зайця", то можна утворювати різні форми: зайченя, зайці, зайчиха тощо. За кожне нове слово – один бал.

Корекційна спрямованість: формування навичок словотворення і словозміни у старших дошкільників.

5. Словотворча лотерея

Матеріали: картки зі словами (іменники) та кубики.

Опис: На картках написані слова у базовій формі. Діти кидають кубик, де кожне число відповідає зміні форми слова (наприклад, 1 – множина, 2 –

зменшувальна форма, 3 – інша частина мови). Витягнувши картку і кинувши кубик, дитина виконує завдання. Наприклад: слово "книга", число 2 – виходить "книжечка".

Корекційна спрямованість: Розвивають навички словотворення та словозміни, допомагаючи дітям краще орієнтуватися у мовних закономірностях.

Додаток З

Ігри для розвитку вміння старших дошкільників формувати узагальнюючі поняття:

1. Знайди зайве

Матеріали: картки з зображеннями предметів різних категорій (наприклад, тварини, меблі, транспорт, фрукти).

Опис: Дітям показують набір із 4-5 карток, де три з них належать до однієї категорії, а одна – ні. Дитина має визначити, який предмет "зайвий", і пояснити, чому саме він не підходить. Наприклад: "Троянда, тюльпан, яблуко, нарцис." Відповідь: "Яблуко, бо це фрукт, а всі інші – квіти."

Корекційна спрямованість: Гра розвиває вміння класифікувати предмети і формувати узагальнення.

2. Магазин узагальнень

Матеріали: картки з зображеннями різних предметів і картки з категоріями (наприклад, "одяг", "іграшки", "овочі").

Опис: Дитина має скласти "кошик" з предметами, які належать до однієї категорії, наприклад, купити тільки одяг чи тільки іграшки. Після цього вона пояснює свій вибір, описуючи, які речі входять до конкретної групи. Ведучий може ускладнити завдання, додаючи більше категорій та змішуючи різні предмети.

Корекційна спрямованість: Розвиток вміння старших дошкільників формувати узагальнюючі поняття.

3. Мандрівка до країни Узагальнень

Матеріали: карта вигаданої країни, де кожна область представляє певну категорію (наприклад, "лісові тварини", "домашні тварини", "фрукти", "овочі").

Опис: Дітям пропонується вирушити в подорож і відвідати кожну область, де вони мають "зібрати" предмети, які належать до певної категорії. Наприклад, вони заходять у "Область Фруктів" і мають знайти лише фрукти серед різних картинок. Діти пояснюють свої дії, формулюючи загальні поняття для кожної області.

Корекційна спрямованість: Розвиток вміння старших дошкільників формувати узагальнюючі поняття.

4. Сімейне дерево слів

Матеріали: дерево на плакаті з гілками, картки з предметами.

Опис: Діти отримують картки з предметами і мають розмістити їх на гілках дерева відповідно до узагальнюючого поняття (наприклад, одна гілка – це "посуд", інша – "іграшки", ще інша – "тварини"). Коли всі картки розміщені, діти разом аналізують, чому предмети належать до тієї чи іншої гілки.

Корекційна спрямованість: Допомагає усвідомити, що таке узагальнення, і розвиває мислення.

5. Чарівні коробочки

Матеріали: коробочки з наклейками-символами категорій (наприклад, символи їжі, меблів, транспорту) і картки з малюнками предметів.

Опис: У грі діти "розкладають" предмети по коробочках, визначаючи для кожного предмета категорію, до якої він належить. Наприклад, машинку кладуть до коробки із символом транспорту, а яблуко – до коробки із символом їжі. Після завершення вони пояснюють свій вибір, обґрунтовуючи, чому саме цей предмет належить до відповідної категорії.

Корекційна спрямованість: Розвиток абстрактного мислення та вміння формувати узагальнюючі поняття, що є важливими навичками для підготовки дітей до школи.

Додаток К

Вправи на словотворення

- **Утворення іменників за допомогою суфіксів**: («Хто у нього мама?», «Хто вона/він?», «Скажи одним словом»):

Наприклад, «вовченя» – мама «вовчиця», «зайченя» – мама «зайчиха».

Також, можна скласти слово за дією або призначенням, як у випадку з «овочерізка» або «цукерниця».

- **Формування порівняльних ступенів прикметників**: Наприклад, «Весною тепло, а влітку – тепліше», «Вода холодна, а лід – холодніший».
- **Утворення прикметників з двох слів**: «Довгі вуха» перетворюємо на «довговухий», а «сірі очі» на «сірооκий».
- **Утворення дієприкметників**: Наприклад, «розбили тарілку» – «розбита тарілка», «розлили молоко» – «розлите молоко».
- **Утворення іменників від дієслів** («Назви професію», «Хто це робить?»): Наприклад, «будувати» – «будівельник», «лікувати» – «лікар».
- **Створення споріднених слів**: Наприклад, від слова «ліс» утворюються «лісний», «лісник», «лісовик».

Вправи на словозміну

- **Зміна дієслівних форм**: Вправа допомагає дитині зрозуміти, як змінюються дієслова залежно від особи та числа. Наприклад: «Ми ходимо. Як ти скажеш про себе?» – «Я ходжу».

- **Узгодження прикметників з іменниками**: Наприклад, до слова «червоний» дитина може підібрати інші слова, як «червона квітка», «червоний м'яч».
- **Відмінювання іменників**: Наприклад, «качка кличе кого?» – «каченят», «на дереві ростуть що?» – «яблука».
- **Зміна займенників у різних відмінках**: Наприклад, «У мене лялька. А у неї?» – «У неї лялька».
- **Відмінювання часу дієслів**: Зміна дієслівних форм за часами, як-от «Що я роблю?» – «Що я робитиму?»
- **Зміна часових форм дієслів**: – Що роблю я (ти, він, вони, ми)? – Що робитиму я (ти, він, вони, ми)? – Що робив я (ти, він, вони, ми)? – Що зроблю я (ти, він, вони, ми)? – Що відбувалося влітку? Що станеться взимку?

Дидактичні вправи з ілюстраціями: приклади – «Знайди маму», «Чиї дітки?», «Чий хвіст?», «У кого хвіст?», «Де що знаходиться?», «З ким говорить хлопчик?»

Дидактичні вправи на розвиток синтаксичної правильності мовлення: Вихователь, показуючи картинку, задає запитання: – Хто зображений на картинці? – Я бачу хлопчиків. – Що вони роблять? – Один хлопчик швидко біжить від іншого, щоб той його не наздогнав. Один тікає, а інший його переслідує.

Або інше запитання: – Коли кульбабка зелена, а коли – жовта? – Вранці, поки сонце не вийшло,

кульбабка зелена. Коли сонце піднімається, вона розкривається і стає жовтою.

Вправи на виправлення граматичних помилок: Вихователь: «Нова дівчинка Оленка зайшла до групи, побачила іграшки і вигукнула: “Ой, скільки тут ляльків, машинів, іграшків!” У яких словах Оленка помилилася? Як треба правильно сказати?»

Додаток Л

Рекомендовані методичні матеріали, наочність і засоби для проведення ігор

Для проведення дидактичних ігор необхідно використовувати різноманітні методичні матеріали, які сприятимуть кращому засвоєнню мовленнєвого матеріалу. Серед рекомендованих засобів можна назвати:

Картки із зображеннями предметів, дій, ситуацій або персонажів для гри «Склади речення» або «Опиши картинку».

Набори для ліплення, конструктори чи набори для творчості, що дозволяють поєднати розвиток моторики та мовлення через ігри типу «Зліпи й опиши».

Настільні ігри, адаптовані для розвитку мовленнєвих навичок, такі як «Мовленнєвий квест», «Лото тварини», «Хто де живе», «Хто що їсть», «Де живе моя мама», «Абетка та цифри», «Календар», де діти виконують завдання, спрямовані на розвиток словникового запасу та граматичних конструкцій.

Важливо також використовувати мультимедійні ресурси, інтерактивні дошки та аудіовізуальні засоби для підвищення зацікавленості дітей та підтримання їх уваги під час мовленнєвих вправ.

Додаток М

Дидактичні ігри, спрямовані на розвиток розуміння та відтворення *інверсійних речень*

1. Гра "Хто що робить?"
Мета: Вчити дітей розуміти та будувати речення з інверсією.
Матеріали: Картки із зображеннями персонажів (люди, тварини) та дій.
Хід гри:
1. Ведучий показує картку із персонажем та дією, наприклад: "Кіт ловить мишу".
2. Дитина має перебудувати речення, використовуючи інверсію: "Мишу ловить кіт".
3. Якщо речення побудоване правильно, дитина отримує фішку або бал.
Ускладнення:
- Використовувати речення з двома діями: "Кіт ловить мишу і грається".
- Побудувати інверсію: "Мишу ловить кіт, а грається песик".

2. Гра "Чарівна скринька"
Мета: Формувати розуміння та відтворення інверсійних речень.
Матеріали: Скринька з предметами, картки з діями.
Хід гри:
1. Дитина дістає зі скриньки предмет і картку з дією (наприклад, лялька + грається).

2. Дитина описує побачене реченням з інверсією: "Грається лялька".
3. Якщо опис правильний, ведучий пропонує продовжити історію з іншими реченнями.

Ускладнення:

- Додавати інші персонажі, наприклад: "Грається лялька, а танцює зайчик".

3. Гра "Хто перший закінчить?"

Мета: Закріпити навичку побудови інверсійних речень у змагальній формі.

Матеріали: Таблиці з початком інверсійних речень (наприклад: "На деревах сидять...", "У дворі граються...").

Хід гри:

1. Ведучий зачитує початок речення, а діти повинні швидко придумати кінець із використанням інверсії:
   - Ведучий: "На дереві співає..."
   - Дитина: "...пташка".
2. Той, хто відповість правильно, отримує бал.

Ускладнення:

- Додавати багатоскладові речення або використовувати незвичайні персонажі (казкових героїв, тварин).

4. Гра "Мандрівка до казки"

Мета: Розвивати вміння використовувати інверсійні речення в контексті.

Матеріали: Казкові ілюстрації, набір речень до кожної сцени.

Хід гри:

1. Дитині показують картинку (наприклад, Червона Шапочка в лісі) та зачитують речення в прямому порядку:
   - "Червона Шапочка йде до бабусі".
2. Дитина має перебудувати речення з інверсією: "До бабусі йде Червона Шапочка".
3. В кінці гри діти разом складають казку з реченнями, де є інверсія.

5. Гра "Загадковий листоноша"

Мета: Закріплювати інверсійні речення через практичну діяльність.

Матеріали: Конверти з картками (на картках – малюнки чи слова для складання речень).

Хід гри:

1. Ведучий каже: "Листоноша приніс нам лист із загадкою".
2. Дитина відкриває конверт і складає речення з інверсією, використовуючи слова чи малюнки.
   - Наприклад: "Малює художник картину" → "Картину малює художник".
3. Коли всі листи відкрито, діти розповідають загальну історію.

Додаток Н

Ігри для старших дошкільників, які спрямовані на розуміння та відтворення *пасивних речень*

1. Гра "Хто що зробив?"
Мета: Навчити дітей розпізнавати та складати пасивні речення.
Матеріали: Картки із зображеннями дій та об'єктів (наприклад, яблуко, яке хтось їсть; лялька, яку хтось одягає).
Хід гри:
1. Ведучий показує дитині картку із дією. Наприклад: "Хлопчик їсть яблуко".
2. Завдання дитини – перетворити речення на пасивне: "Яблуко з'їдене хлопчиком".
3. Діти по черзі отримують картки й складають свої речення.
Ускладнення:
● Використовувати складніші дії, наприклад: "Квіти поливає мама" → "Квіти политі мамою".

2. Гра "Загадковий художник"
Мета: Закріплювати навички розуміння пасивних конструкцій.
Матеріали: Набір картинок із завершеними діями (наприклад, розмальована картина, збудований будинок).
Хід гри:

1. Ведучий показує картинку із завершеним об’єктом (наприклад, картина).
2. Дитина має відповісти на запитання: "Хто це зробив?" і скласти пасивне речення: "Картина намальована художником".
3. Гра продовжується з іншими картинками.

Ускладнення:

- Просити дітей придумати власну історію з кількома пасивними реченнями.

3. Гра "Передай повідомлення"

Мета: Розвивати вміння відтворювати пасивні речення за прикладом.

Матеріали: Паперові "повідомлення" з написаними активними реченнями.

Хід гри:

1. Ведучий читає речення: "Книжку читає Оля".
2. Дитина повинна передати повідомлення у формі пасивного речення: "Книжка прочитана Олею".
3. Гру можна проводити у формі естафети: кожна дитина перетворює своє речення та передає далі.

4. Гра "Знайди пару"

Мета: Розуміння відповідності активних і пасивних речень.

Матеріали: Картки з активними реченнями та їх пасивними відповідниками.

Хід гри:

1. Розкласти картки з активними реченнями (наприклад: "Мама випрала сукню") та пасивними ("Сукня випрана мамою").
2. Завдання дітей – знайти пари.
3. Переможець – той, хто правильно зіставить найбільше пар.

Ускладнення:

- Додати більше речень або запропонувати дітям самостійно складати пари.

5. Гра "Відгадай, що сталося"

Мета: Навчити дітей використовувати пасивні речення для опису подій.

Матеріали: Сюжетні картинки (наприклад, перекинутий стілець, розбита чашка).

Хід гри:

1. Ведучий показує картинку (наприклад, перекинутий стілець) і запитує: "Що тут сталося?".
2. Дитина відповідає у формі пасивного речення: "Стілець перекинутий хлопчиком".
3. Гру можна проводити індивідуально або в групі, обговорюючи різні ситуації.

6. Гра "Чарівні сліди"

Мета: Формувати навички побудови пасивних речень у контексті дій.

Матеріали: Іграшкові сліди (сліди лап тварин, взуття тощо) та об’єкти (наприклад, гніздо, хатка).

Хід гри:

1. Діти розглядають сліди і об’єкти.

2. Ведучий каже: "Гніздо зробив птах".
3. Завдання дитини – перетворити речення: "Гніздо зроблене птахом".
4. Діти складають історії про знайдені сліди.

Додаток П

Ігри для старших дошкільників, спрямованих на розуміння та відтворення *порівняльних речень*

1. Гра "Хто швидше?"
Мета: Навчити дітей складати порівняльні речення, описуючи об'єкти за подібними чи відмінними ознаками.
Матеріали: Картки із зображеннями тварин, предметів чи явищ (наприклад, заєць, черепаха, сонце, лампа).
Хід гри:
1. Ведучий показує дві картки (наприклад, заєць і черепаха) і запитує: "Хто швидший?".
2. Дитина має скласти речення: "Заєць швидший за черепаху".
3. Гра продовжується з іншими парами картинок.
Ускладнення:
● Додавати більш складні порівняння: "Сонце світить яскравіше, ніж лампа".

2. Гра "Знайди пару"
Мета: Розвивати розуміння порівняльних речень через пошук відповідностей.
Матеріали: Набір карток з прикметниками та об’єктами (наприклад, "великий", "малий", "квітка", "дерево").

Хід гри:

1. Розкладіть картки з об’єктами та прикметниками.
2. Діти мають підібрати картки та скласти порівняльне речення:

"Дерево вище за квітку".

3. За правильні відповіді діти отримують бали.

3. Гра "Чарівна паличка"

Мета: Формувати навички складання порівняльних речень у творчій формі.

Матеріали: Чарівна паличка, картинки із казковими героями чи предметами.

Хід гри:

1. Ведучий каже: "Чарівна паличка хоче порівняти ці два предмети (героїв)".
2. Наприклад, порівнюються дракон і кіт:

Дитина може сказати: "Дракон більший за кота".

3. Гра триває з іншими парами.

Ускладнення:

- Діти придумують порівняння, що не стосуються розмірів, наприклад, "Дракон грізніший за кота".

4. Гра "Хто сильніший?"

Мета: Розвивати вміння будувати порівняльні речення на основі уявних ситуацій.

Матеріали: Малюнки персонажів (спортсмен, тварини, казкові герої).

Хід гри:

1. Ведучий пропонує уявну ситуацію: "Хто сильніший: спортсмен чи лев?".

2. Діти обговорюють і відповідають у формі порівняльного речення: "Спортсмен сильніший за лева".
3. Ведучий може запитувати: "Чому?"

Ускладнення:

● Додавати додаткові умови, наприклад: "Хто швидший у воді: риба чи качка?".

5. Гра "Склади речення за підказкою"

Мета: Розвивати мовлення, використовуючи підказки для порівняння.

Матеріали: Картки з незавершеними реченнями (наприклад: "Цукор солодший за...").

Хід гри:

1. Ведучий зачитує початок речення, а дитина має його завершити.
2. Наприклад:

Ведучий: "Цукор солодший за...".
Дитина: "...лимон".

Ускладнення:

● Додавати логічно складніші початки, наприклад: "Зайчик стрибучіший, ніж...".

6. Гра "Порівняй, як у казці"

Мета: Навчити дітей використовувати порівняльні речення у контексті.

Матеріали: Ілюстрації з казок або уривки текстів.

Хід гри:

1. Ведучий розповідає уривок з казки (наприклад, про Колобка):

"Колобок був легший за ведмедя".

2. Завдання дітей – придумати ще одне порівняння, пов’язане з історією, наприклад:
"Колобок був хитріший за вовка".

7. Гра "Казкові порівняння"
Мета: Розвивати творче мислення через побудову порівняльних речень.
Матеріали: Картки з казковими персонажами.
Хід гри:
1. Ведучий показує картку з двома персонажами (наприклад, Попелюшка і Зла Мачуха).
2. Діти мають скласти порівняння, наприклад:
"Попелюшка добріша за Злу Мачуху".
Ускладнення:
● Додавати більше характеристик: "Попелюшка добріша, але слабша за Мачуху"

Додаток Р

Ігри для старших дошкільників, спрямовані на розуміння та відтворення *атрибутивних речень (речень із означеннями*):

1. Гра "Опиши предмет"
Мета: Формувати вміння складати атрибутивні речення з прикметниками.
Матеріали: Картки із зображеннями предметів (іграшки, фрукти, тварини тощо).
Хід гри:

1. Ведучий показує дитині картку із зображенням (наприклад, червоне яблуко).
2. Завдання дитини – описати предмет у формі атрибутивного речення: "Це червоне яблуко".
3. Кожна правильна відповідь приносить бал.

Ускладнення:

- Додавати більше ознак: "Це червоне, кругле яблуко".

2. Гра "Чий це будинок?"

Мета: Навчити дітей використовувати атрибутивні речення для опису об'єктів.

Матеріали: Зображення будинків із різними ознаками (великий будинок, дерев'яний будинок, синій будинок).

Хід гри:

1. Ведучий описує будинок, а діти відгадують, про який іде мова, наприклад:
"Це великий дерев'яний будинок".
2. Дитина, яка вгадала, отримує картку із зображенням будинку.

Ускладнення:

- Запропонувати дітям самим складати атрибутивні речення для опису будинків.

3. Гра "Склади речення за підказкою"

Мета: Розвивати вміння складати речення з кількома означеннями.

Матеріали: Словесні підказки чи картки з характеристиками предметів (наприклад: великий, пухнастий, білий).

Хід гри:

1. Ведучий дає підказки: "Це великий, пухнастий, білий звір".
2. Завдання дітей – скласти речення: "Це великий, пухнастий, білий ведмідь".
3. Гра триває, поки всі картки не будуть використані.

4. Гра "Вгадай героя"

Мета: Навчити дітей складати атрибутивні речення для опису персонажів.

Матеріали: Ілюстрації казкових героїв або персонажів із мультфільмів.

Хід гри:

1. Ведучий описує героя у формі атрибутивного речення, наприклад:

"Це дівчинка з довгим золотим волоссям".

2. Діти мають відгадати, про кого йдеться (Рапунцель).
3. Діти по черзі описують своїх героїв, а інші відгадують.

5. Гра "Кошик прикметників"

Мета: Розвивати вміння використовувати атрибутивні речення для опису предметів.

Матеріали: Іграшковий кошик, у якому знаходяться різні предмети.

Хід гри:

1. Дитина витягує предмет із кошика і описує його атрибутивним реченням:

"Це маленька червона машинка".

2. Якщо опис правильний, предмет залишається у дитини.

Ускладнення:

- Додавати більше прикметників для одного предмета.

6. Гра "Хто де живе?"

Мета: Формувати навички побудови атрибутивних речень у контексті.

Матеріали: Картки із зображеннями тварин і місць їх проживання (велика зелена галявина, маленька темна нірка).

Хід гри:

1. Ведучий запитує: "Де живе лисиця?".
2. Дитина відповідає: "Лисиця живе в маленькій темній нірці".

Ускладнення:

- Просити дітей придумувати власні описи місць проживання.

7. Гра "Що зайве?"

Мета: Розвивати увагу та вміння виділяти атрибути об'єктів.

Матеріали: Картки із групами об'єктів (три великі кульки й одна маленька).

Хід гри:

1. Ведучий показує групу предметів і запитує: "Що зайве?".
2. Дитина відповідає у формі атрибутивного речення: "Зайва маленька кулька".

8. Гра "Чарівний олівець"
Мета: Розвивати творчість і вміння використовувати атрибутивні речення.
Матеріали: Аркуші паперу, олівці.
Хід гри:
1. Діти малюють предмет і описують його у формі атрибутивного речення:
"Це велика синя куля".
2. Інші діти мають відгадати, що зображено.

9. Гра "Хто чий?"
Мета: Формувати вміння змінювати структуру атрибутивних речень.
Матеріали: Ілюстрації тварин, людей та об'єктів, які їм належать (наприклад, собака, котик, рюкзак, будинок).
Хід гри:
1. Ведучий показує зображення (наприклад, собака та хазяїн) і каже:
"Собака хазяїна".
2. Дитина відповідає, змінюючи структуру речення:
"Хазяїн собаки".
3. Ведучий ускладнює, додаючи нові пари: "Книга дитини" – "Дитина книги".

10. Гра "Склади речення"
Мета: Навчити дітей змінювати структуру речень із атрибутивними зворотами.
Матеріали: Зображення пар об'єктів (наприклад, кінь і вершник, ручка і школяр).

Хід гри:

1. Ведучий показує малюнок (кінь і вершник) та озвучує одне речення:

"Кінь вершника".

2. Завдання дитини – відповісти:

"Вершник коня".

Ускладнення:

- Додавати треті об'єкти, наприклад: "Стілець кухні бабусі" – "Кухня бабусі зі стільцем".

Навчально-методичне видання

Укладачі
Ганна Беспалько
Людмила Смірнова
Ганна Турос

Використання дидактичних ігор у роботі з дітьми з загальним недорозвиненням мовлення